

КУЛЬТУРНА АНТРОПОЛОГІЯ

ЕСЕ

УКРАЇНСЬКИЙ
КАТОЛИЦЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
Львів - 2010

Мовна редакція: Богдана Патлатюк

Редакція: Ярослав Кіт

Увазі читачів представлено роботи студентів магістерських студій гуманітарного факультету Українського Католицького Університету. Роботи у формі есе готувалися в межах курсу *культурна антропологія*, що проводився в рамках навчального плану Кафедри класичних, візантійських і середньовічних студій.

©Автори есе.

©Макет: Ярослав Кіт.

Розповсюджується безкоштовно

Антропологічні есе магістрантів УКУ є першою спробою форми звітності студентів протягом навчального семестру. В рамках цілого курсу, що тривав у лютому-червні 2010 року, магістранти-історики слухали лекції, готували власні виступи, брали участь у дискусіях, представляли свої мультимедіальні презентації субкультур. В межах курсу було використано оригінальні і перекладені твори антропологів чорирьох традицій: британської, французької, американської, німецької. Студенти мали змогу переглядати численні документальні і художні стрічки, одне із занять поєднувалося з невеликою екскурсією містом Львовом задля оцінки певних семіотичних ознак.

Варто відзначити, що більшість есе написані в межах тематики, якою цікавилися студенти – це відголоси від їх курсових та дипломних робіт. Однак, декілька тем було обрано з переліку запропонованих. Зокрема, це праці: Ірини Макевич, Зоряни Мельник, Тетяни Скасків і Христини Стецко.

Зважаючи на складність творчої форми «есе» у науці, очевидним є факт різного значення кожного тексту. Деякі тексти, зокрема Надії Білань та Ірини Папи швидше є науковими тезами великих досліджень. Але назагал усі автори висловлюють індивідуальні думки та враження з конкретного питання і не претендують на вичерпне трактування теми, що й відповідає ознакам есе.

Мовну редакцію текстів своїх колег зробила також студентка - Богдана Патлатюк.

Викладач курсу „Культурна антропологія”

Ярослав Kim Ph.D.

2 червня 2010

ЗМІСТ

Надія Білань. <i>Суд і правосуддя в розумінні середньовічної людини</i>	5
Олена Борцова. <i>Антропологія війни. Уявлення різних верств населення</i>	11
Ярослав Залецький. <i>Основні концепції поєднання історії та соціології у працях Норберта Еліаса</i>	16
Оксана Карпин. <i>Антропологія рідного міста</i>	23
Оксана Лотоцька. <i>Гра, як важливий елемент культури</i>	25
Ірина Макевич. <i>Погляди Броніслава Маліновського</i>	28
Олеся Маринович. <i>Єврейське питання в ідеології Дмитра Донцова у міжвоєнний період</i>	34
Зоряна Мельник. <i>Антропологія та інші науки: міждисциплінарні зв'язки</i>	37
Владислава Москалець. <i>Місце повсякдення в історії та культурі</i>	41
Наталя Олійник. <i>Львівські батяри як полікультурне явище співжиття польської і української націй</i>	44
Ірина Папа. <i>Міжкультурне мислення у Середні віки (кореспонденція папи Григорія VII)</i>	47
Тетяна Скасків. <i>Міф у антропології</i>	52
Христина Стецко. <i>Давня і сучасна культура. Зміни, тенденції, стереотипи</i>	57
Оля Угрин. <i>Генеza і розвиток «образу іншого» на прикладі євреїв у середньовічній Європі до XIII ст.</i>	61

Надія Білань

***Суд і правосуддя в розумінні
середньовічної людини***

Уявлення про будь-яке явище в суспільстві завжди важко прослідкувати. Ставлення, позиції до речей зазвичай не записувались цілеспрямовано, їх слід відчитувати між рядками, залучаючи безліч додаткових матеріалів. Також уявлення ніколи не бувають однозначні чи навіть чіткі; межа між добром і злом, користю та шкодою дуже розмита та відносна.

У цій роботі я намагатимусь висвітлити багатогранність і різноплановість уявлень щодо суду і правосуддя в середньовічному соціумі XV-XVI ст. на теренах Литовсько-Польської держави. Ще одне питання, якого я тут торкатимусь — це значення і наслідки подібних уявлень, зокрема, чи юридичні традиції мали нормативний характер і чи була чітка межа між традиціями і законами.

Мабуть, жоден державний організм не може існувати без судочинства. Але який був статус судової гілки влади середньовічному суспільстві?

В морально-оціночних судженнях суд постає як явище частково сакралізоване, а причетність до судового розгляду часто сприймалося як щось негативне. Таке ставлення тісно пов'язане із уявленнями про світовий порядок, закон і традиційні норми поведінки. Все це базувалося на релігійному світобаченні середньовічного європейця. Релігія впливала на всі сфери життя, посідала чільне місце у побуті, вкоренившись як в діях, так і в уявленнях. Мова йде про християнство, однак із тим зауваженням, що у нього органічно влилося чимало язичницьких традицій, часом, лише інтерпретуючи їх по-новому¹.

Зокрема, вважалося, що Бог створив світ цілісним і неподільним. Всі явища відбуваються лише з Його волі, а, отже, все було впорядкованим. Подібно підпорядкованим Божій волі, нарівні з явищами природи, було людське суспільство, з усіма його інститутами та проявами, а, оскільки, воно вважалося статичним, то „зміна будь-якого його „фрагменту” була небезпечною для існування цілого”². Таким чином, будь-яка діяльність людини, що порушувала „світопорядок” підпадала під критику суспільства³.

Ставлення до права формувались також через призму релігійних уявлень. Його шанували, воно вважалося наданим Богом, таким, що забезпечує справедливість у світі⁴. Поняття „право” сприймалося у нерозривній єдності із поняттям „світопорядок”, установленим по волі

¹ Історія європейської ментальності / За ред. П. Дінцельбахера / Переклав з нім. В. Кам'янець. — Львів: Літопис, 2004. — С. 159-160.

² Рогачевский А., Меч Роланда: Правовые взгляды немецких горожан XIII - XVII вв. — С.-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 1996. — 156 с. — С. 32.

³ Там само. — С. 32-35.

⁴ Яковенко Н., Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. — К.: Критика, 2002. — 416 с. — С. 81.

Всевишнього, який надавав „кожному своє”, відповідно до природної сутності. Варто зазначити, що юридичні норми сприймалися як частина цілісної системи світу, нарівні із явищами природи. Поруч із тим, подібно до Бога, право вважалося вічним.

Уявлення про правосуддя у середньовічних людей було пов’язане з поняттям всезагального „миру”, наданого згори. Таким чином забезпечувались людські права та привілеї, встановлювався непорушний ритм життя. Особливим „миром” захищались дороги, церкви та інші важливі об’єкти всезагального користування, а також певні групи осіб (зокрема, жінки, дівчата, діти, сироти тощо). Той, хто порушує такий стан справ – злочинець – винен не тільки в заподіянні шкоди іншій людині чи її майну, але й у тому, що порушив всезагальний „мир”. Таких людей карали зазвичай жорстокіше.

Тут варто звернути увагу на проблему ставлення до покарань, які явно суперечать християнському світобаченні, що проповідує прощення і лояльність до вчинків інших людей. Як цікавий приклад спроби переосмислення цього питання, можна навести вирок, записаний в Дрезденському судовому збірнику XIV ст.. У ньому йде мова про дві провини злочинця: перед особою, якій він завдав шкоди (її слід пробачити, як велить Євангеліє); та перед Богом, оскільки він порушив священний світопорядок (саме за це людину й слід було засудити)¹. З іншого боку, покарання виконували і певну захисну функцію в суспільстві — це був засіб уникнути потенційної небезпеки, та позбутися джерела уже існуючої, навіть шляхом фізичного знищення².

Варто також зазначити, що правова система в розумінні середньовічних людей не була лише групою юридичних правил, з якою пересічна особа стикалася у повсякденному житті доволі рідко. Радше навпаки, право було основою загальноприйнятих норм поведінки, уявлень про „дозволене-недозволене”, „добре-погане”. Зокрема до атрибутів „чоловіка доброго” належав незаплямований родовід, що передбачав приналежність його предків до певного соціуму, а, відповідно, осілість, володіння нерухомістю та „знаність”.

Однак, попри те, що саме релігія формувала етичну мораль на основі уявлень про благочестя та гріховність, в побуті діяв також інший рівень оціночних суджень у ставленні до людей та їх вчинків, який не завжди повністю збігався з християнськими нормами.

¹ Рогачевский А., Меч Роланда... – С. 32-40, 113-114.

² Історія європейської ментальності... – С. 566.

Для прикладу, можна прослідкувати негативне ставлення до бідних, бездомних та калік. Такі люди автоматично вважалися підозрілими та потенційними злочинцями. Це зумовлено одним давнім звичаєм покарання за особливо важкі злочини – вигнанням з батьківської землі. Також подібні нещастя сприймалися як наслідок особистої провини цієї особи, або вчинків її батьків.

Серед інших причин „злої слави” була причетність до злочину, зокрема кримінального. Однак шкоду репутації могла завдати навіть гіпотетична причетність або звинувачення, не підтверджене судом¹.

Про певне негативне ставлення до судового розгляду проблем свідчить і популярність у шляхетських колах так званого “полюбовного замирення” - неформального суду за участі впливових родичів обох сторін в якості арбітрів, що мало на меті досягнути компромісного рішення у конфлікті. Такий спосіб залагодження суперечок часто був більш прийнятним, оскільки звернення до офіційного судочинства “в уявленнях середньовічного суспільства ототожнювалося із проголошенням стану ворожнечі (початком міжусобиці), метою якого було не досягти згоди і миру з супротивником, але шляхом ухвалення вигідного для себе судового вироку завдати матеріальної та моральної шкоди”².

З іншого боку, звернення до полюбовного суду було також методом маскувння фактичної поразки однієї зі сторін, шляхом ухвалення прийнятного для всіх рішення. Таким чином, сторона, що програла не зазнавала “злої слави”.

Відповідно до цього, позов до суду на якусь людину чи, тим більше, програш справи означав запламування її репутації, публічне приниження чи навіть втрату честі, яка відігравала дуже важливу роль у системі шляхетської ідентичності.

Механізмами, що забезпечували дієвість такого судоустрою, були його колективний характер, авторитет та впливовість магнатів. Значна кількість осіб, що таким чином брала участь в розв'язанні конфлікту, становила свого роду “групу тиску”, яка зобов'язувалася впливати на винуватців. У протилежному випадку справа доходила до безкінечної кількості позовів, поданих поручителями проти

¹ Яковенко Н., Паралельний світ... – С. 81, 108-120

² Зазуляк Ю., Зі спостережень над практикою полюбовного судочинства у Руському воеводстві У XV ст. // Соціум. Альманах соціальної історії. Вип. 3. – К., 2003. – С. 186-187.

родичів, яких вони взяли на поруки. Іншим способом досягнення легітимності такого судового процесу була участь представників влади, зазвичай суддів тої чи іншої інстанції¹.

Тут, фактично, ми бачимо злиття правових традицій, юридичних норм та інстанцій. Традиційне судочинство часто відсилало розгляд справи до полюбовних арбітрів, записуючи опісля їх вирок поруч або як власний. Макс Вебер запропонував розмежувати терміни “правовий звичай” і “право”, оскільки, на його думку, різниця між ними полягала в наявності чи відсутності спеціальної групи людей, що шляхом тиску зобов'язувала інших дотримуватися певних норм поведінки². Якщо дивитися на полюбовне судочинство з цієї точки зору, то воно, загалом, відповідає поняттю “право”. Хоч, з іншого боку, незважаючи на систему тиску та впливів, люди часом відмовлялися визнати такий вирок, або могли неодноразово його порушувати. Таким чином, навіть такий суд далеко не завжди гарантував примирення ворожнечі і вичерпання конфлікту: за ними могли тягтись нові і нові судові справи у різних інстанціях, з тих самих, чи інших приводів.

Але найбільша іронія полягає в тому, що така неефективність була також ознакою традиційного судочинства. Держава не створила достатніх інституцій тиску, і часто вирок залишався дійсним лише на папері. Також люди могли дозволити собі не з'явитися на розгляд справ, затягуючи таким чином процес, або відхилити обвинувачення, посиляючись на суто формальні нюанси тощо.

Тут знову хочеться наголосити на кількох рівнях оціночних суджень у побутовій свідомості. Зокрема, не зважаючи на те, що суд мав певний сакральний зміст (асоціація з Божим судом, необхідність підтримувати “священний мир”), у тому числі через наявність певних сакральних елементів (зокрема, присяга, що здійснювалася переважно у храмі і обов'язково з допомогою священних предметів), тим не менше, ми не завжди зустрічаємо відповідне ставлення до нього на практиці.

На завершення, хочу звернути увагу на нормативні практичні наслідки “злої слави” внаслідок причетності до судового розгляду справи. Тут варто зауважити, що честь для середньовічної шляхти була поняттям доволі матеріальним: її надавали, здобували, відстоювали, могли навіть втратити³. Образа чиеїсь шляхетської честі (тобто звинувачення в незаконнонародженості, поганому роді, чи інші словесні образи) могли тягти за собою відповідальність перед судом, і, через вирок, публічне виправдання очорненої людини чи

¹ Зазуляк Ю., Зі спостережень над практикою полюбовного судочинства... – С. 186-191.

² Вебер М., Избранные произведения: Пер. с нем./Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова, —М.: Прогресс, 1990.—808 с.— С. 639-644 - http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/vebizbr/index.php

³ Яковенко Н., Паралельний світ... – С. 112-120

навіть певне матеріальне відшкодування¹. Для доказів своєї “доброї слави” особи, які хотіли отримати міське право зобов'язувались принести довідку із свого попереднього місця проживання про законне походження і незаплямованість роду. Тим не менше, в якості обвинувачених судом часто перебували різного рівня достатку шляхтичі, але мені не відомі випадки, щоб хтось через це втрачав свій титул *Nobilis*, *Generosus*, *Magnificus* тощо. Деякі знатні люди та роди були навіть постійними учасниками численних судових процесів (Микола Гарнасті — 2, його сестра Барбара — 2²; члени сімей Мазуровських та Прохницьких судилися між собою близько 10 разів³). Зрештою, й сама система судочинства, що передбачала можливість виплати штрафу замість, навіть, смертної кари, мала ряд додаткових пільг для шляхтичів⁴.

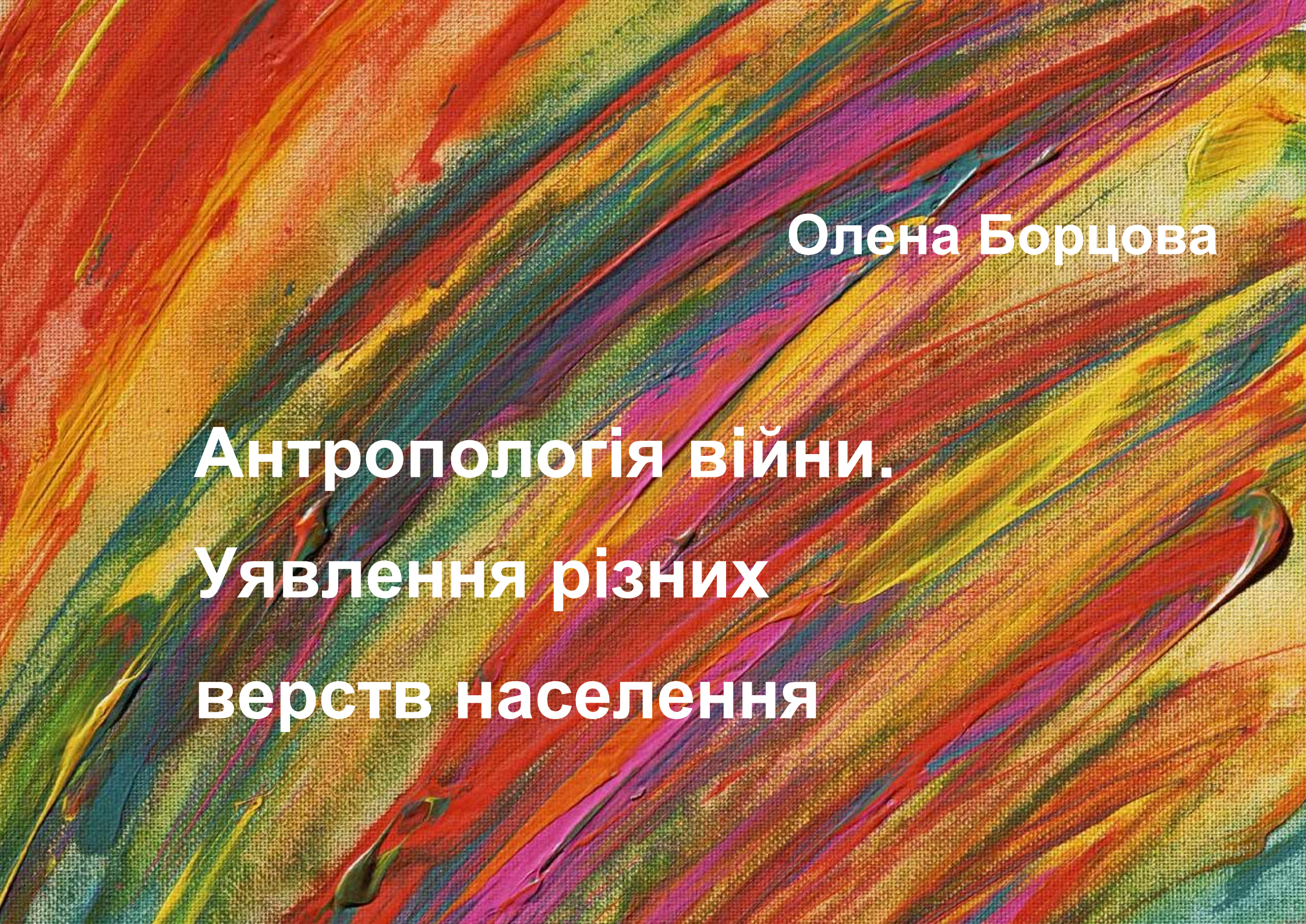
Таким чином, приходжу до висновку, що не можна, і, мабуть, не варто однозначно стверджувати щось про ставлення людей в Середньовіччі до правосуддя і судочинства, як і до будь — чого іншого. Система морально-оціночних суджень була різношаровою, використовувала водночас різні, навіть суперечливі підходи до одного і того ж явища, базувалась на кількох традиціях. І коли одні традиції наближалися і майже зливалися з юридичними нормами, інші залишалися доволі суб'єктивною та відносною категорією, що, ймовірно, не мала якихось суттєвих наслідків на практиці.

¹ Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, T. XIII. - s. 101; T. XI. - s. 259.

² Akta Grodzkie i Ziemskie ... - T. XVII. - s. 446-501.

³ Зазуляк Ю., Зі спостережень над практикою полюбовного судочинства... – С. 205.

⁴ Статути Казимира Великого (1347), Литовські статути (1529, 1566, 1588 pp.)

Олена Борцова

**Антропологія війни.
Уявлення різних
верств населення**

Доцільно підкреслити, що війна була та продовжує бути невід'ємною частиною людського існування. Саме вона була складовим елементом у вирішенні багатьох питань; якщо не допоміжним фактором у перемовинах, то, зазвичай, кінцевим результатом суперечок.

Зрештою, обговорюючи питання протистояння, ми не зможемо знайти спільного знаменника у визначенні цього поняття. Філіп Контамін, дослідник середньовічної війни, слушно зазначив, що війна, в першу чергу, є чимось іншим від бійки, повстання, загалом, інших форм виявлення агресії¹. Також у книзі згаданого медієвіста подано визначення відомих осіб. Наприклад, св.Тома Аквінський писав, що „війна ведеться проти зовнішніх ворогів, коли велика кількість людей бореться з іншими, тоді як у бійці – один проти одного...”². Можна припустити, що війна є чимось жорстокішим та кровопролитнішим, ніж міжособна сутичка чи міжплемінний конфлікт. Втім, це далеко не так. З плином часу, звичайна пересічна суперечка трансформувалась у жорстоке виявлення стосунків. Наслідком таких змін стала нова дефініція війни – це не лише „організована озброєна боротьба між державами чи верствами суспільства, але й стан ворожнечі ... суперництво, сварки”³. Таким чином, поняття війни стало більш ширшим, ніж кілька десятиліть, а то й більше, тому, охопивши ті визначення, які не несли в собі жорстокості та кровопролиття.

Врешті, не менш цікавим є огляд чому виникла та чи інша війна. Причин є безліч. Жан де Бюей, якого цитує Контамін, вважає, що конфлікти виникають через небажання поступитись владою, чи втратити свої права. Окрім того, названо три основних причини військових дій – гордість, заздрість та жадібність. В цьому випадку варто пригадати слова Йоана Златоуста, що саме два перших „компоненти” є тими чинниками, які „розділяють людей”, роблячи їх заздрісними, марнославною. Втім, найоптимальнішою дефініцією є те, що війна є бичем Господнім. Саме ця фраза звучить у книзі Філіпа Контаміна з вуст Оноре Бове. Останній вбачає виникнення конфліктних ситуацій у розбещеності цього світу. Іншими словами, людство саме по собі є загрозою для свого ж існування. Не можна оминати своєю увагою ті шість теологічних причин, які спричиняють хаос та ворожнечу. Їх окреслив Джованні ді Леньяно. Його припущення є цікавими й тим, що вони й досі не втратили актуальності:

➤ злодіяння не караються

¹ Контамин Ф., Война в средние века. – С-П: Ювента, 2001. – С. 298

² Там само

³ Новий тлумачний словник української мови. – Кам'янець – Подільський: ВПФ „Абетка”, 2005. – С. 81

- через надто великі світові багатства
- ми не дбаємо про війну з дияволом
- ми не звертаємо увагу на збитки від воєн
- ми не замислюємося про результат сутички, який є сумнівним
- ми зневажаємо Божі заповіді

У цьому випадку ми можемо розмірковувати також про бій, якщо ми візьмемо до уваги його космологічне значення. Небесне військо, військо безтілесних ангелів – це небесна війна, чи радше духовна¹. Зрештою, варто погодитись, що витяги актуальні і в наш час. А якщо ми проведемо паралелі із минулим, то стане зрозуміло, що людство не лише не впоралось із завданнями свого часу, але й надто їх поглибило. Це поглиблення залишилося як у зовнішньому вияві, так і у внутрішньому – тобто, у ментальності населення.

Далі ми поговоримо про ставлення мешканців того чи іншого міста до військових операцій свого керівництва. Відомо, що у кожному місті, середньостатистичному, проживають люди, які належать до різних верств населення. Запозичимо одну із середньовічних класифікацій: поділ всіх жителів на тих, які воюють, тих, які моляться та тих, які працюють². Доречний поділ, особливо у тому контексті, який цікавить нас. Подібне розмежування серед осіб міста ми зустрічаємо у їх ставленні до війни. Втім, в цьому випадку ми оминули досить важливий елемент – владу. Її уявлення та тези, щодо доцільності війни є найважливішими. Хоча, з іншого боку, ми зустрічали багато випадків, коли ініціатива збройної сутички виникала з боку простого народу.

Отже, кожен стан формує власний погляд на ту чи іншу проблему та займає певну визначену позицію щодо неї. Такий феномен (та чи можна його так охарактеризувати?) бере свої початки ще від давніх часів, коли у суспільстві зароджувалось поняття диференціації можливостей, статку, впливу. Розшарування призвело до утворення нечітких контурів різних прошарків населення.

Розпочнемо огляд найвищої ланки суспільства – керівництво: королі, імператори.

Перед лицем імперії з'явився ворог, непорозуміння переросло у конфлікт, який без застосування зброї не вдасться залагодити. Це одна із ймовірних причин початку військових дій. Інколи ми зустрічаємо бажання можновладців до експансії на чужі території.

¹ Контамин Ф., Война... – С. 299. – погляди Джованні ді Леньяно та Оноре Бове

² Гофф Ж., Средневековый мир воображаемого. М.: Прогресс, 2001. – 440 с.

Загарбання передбачає збройні сутички, кровопролитне (інколи й ні) захоплення міста. Зрештою, такі міста не завжди терплять владу іноземців. Це породжує виникнення повстань. А отже – нові бойові дії, оскільки король буде бажати придушити непокірних та показати свою могутність. Зрештою, війна була ще й чудовою можливістю для задоволення своїх матеріальних потреб. Вагоме значення також має підхід до війни – чи вона має ідеологічне значення, чи витримає таке навантаження народ? Маємо прекрасну нагоду пригадати високу мету хрестових походів та їх результат – зміна поглядів, що завершилась розбоєм та грабунком.

Слід також згадати і про наймане військо. Чим була для них війна? З одного боку, їхнє бажання прийняти участь у військовому поході можна охарактеризувати як бажання отримати винагороду та здобути собі трофеї.

Для більшості ж людей, військовий обов'язок був важкою ношею. Пояснюється це умовою осіб, які відповідають за збір війська – кожен воїн має прийти з власним конем, екіпіровкою, та обладунками. Окрім того, людей зобов'язували принести клятву, що вони будуть брати участь у війні, поки отримують винагороду за свою службу. Зрештою, не зникли і звичні умови ленно-васальної залежності. Чоловік просто був зобов'язаний з'явитися до свого сеньйора, коли в цьому була потреба. Звісно, воїн повинен бути на коні та мати при собі зброю. Не можна забувати і про таку можливість як відкуп від служби. Втім, чи всі могли собі таке дозволити? Саме тут слід згадати про третій стан – простий народ. Чи варто заглиблюватися в деталі, щоб зрозуміти, що для них війна була чудовою нагодою отримати грамоту помилування.

Якщо ми зуміємо зрозуміти уявлення простих мешканців про війну та їхнє ставлення до неї, ми зможемо з впевненістю стверджувати, що різні види походів вимагали утримання та харчування. Цей обов'язок, зазвичай, виконували селяни. Зрештою, результатом тривалих та кровопролитних бойових операцій ставало розорення сіл, міст, знищення урожаю (у випадку підпалу супротивниками).

Окрім того, що, звісно, не є чимось дивним, військо супроводжували кілька кліриків. Підтримати бойовий дух, взяти участь у самих військових діях – це не весь перелік обов'язків духовенства. В цьому випадку доречною буде згадка про погляди святих отців на війну. Не варто оминати увагою факт християнізації. Було сформовано чітку межу між Заповітами: у Старому Заповіті перед нами образ

войовничого Бога, у Новому – засудження не війни, а індивідуального насилля¹. Святий Амвросій, наприклад, зумів зрозуміти „всю важкість відповідальності світської влади”². Війна виправдовувалась з точки зору захисту Батьківщини від невірних. Подібні думки „сповідував” Августин, який вважав доцільною боротьбу з язичниками та єретиками, а війну розглядав як каральну санкцію³. Тобто, ми спостерігаємо і засудження, і схвалення. Окрім того, церква встановила певні види покаяння для тих, хто пролив кров на війні: св.Василій Великий пропонував на 3 роки відлучати від причастя. Архієпископ Кентерберійський був менш строгим. Не дивним видається і те, що клірики носили зброю, брали участь у військових діях. Як висновок – військова діяльність та „пастирські клопоти” поєдналися⁴.

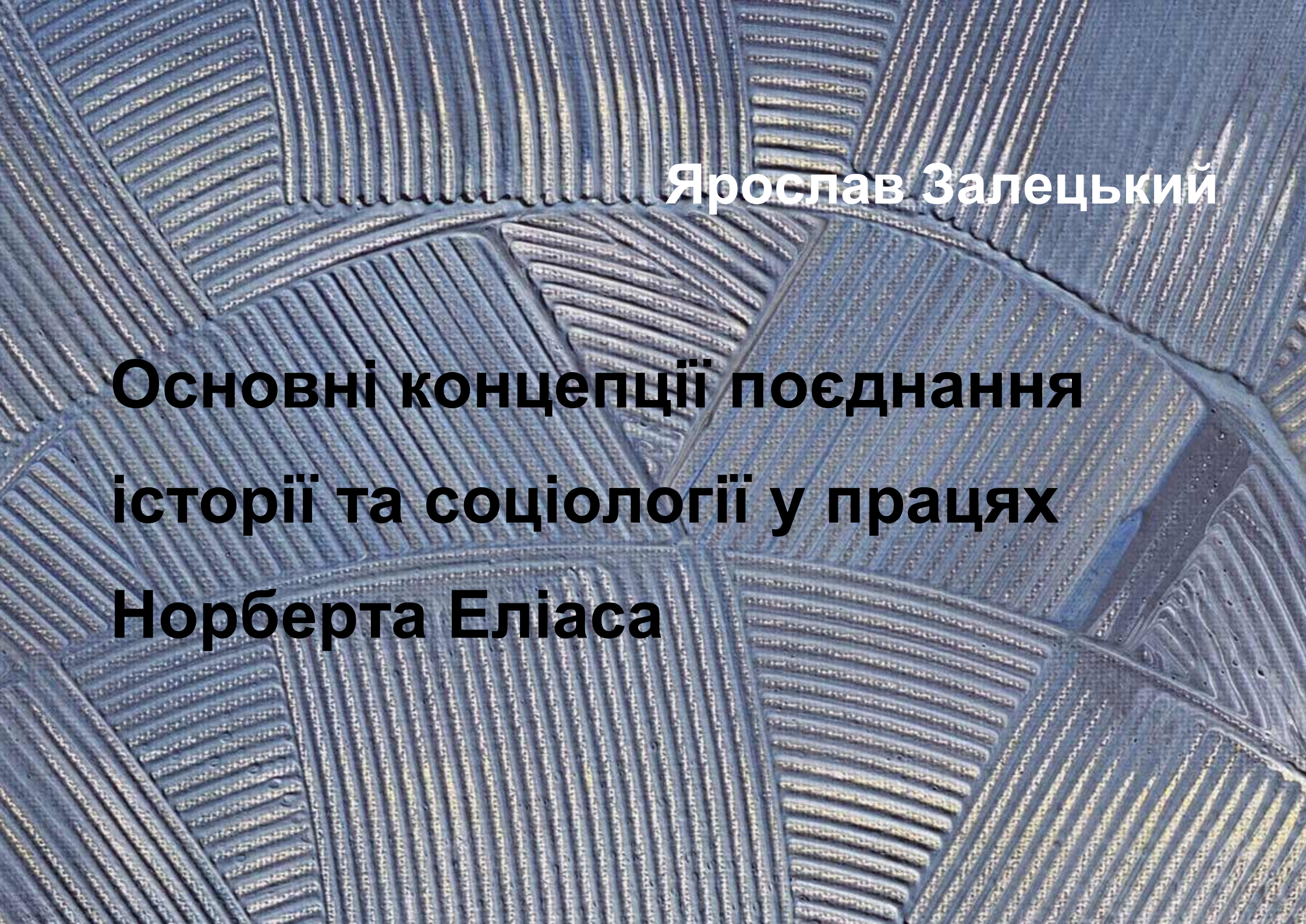
Війна постала в уявленні людей у різних ракурсах, відповідно до їх приналежності до соціального прошарку, що ми спостерігаємо у працях відомих істориків, які присвятили себе дослідженню феномену війни та людей.

¹ Контамин Ф., Война... – С. 281

² Там само

³ Контамин Ф., Война... – С. 282

⁴ Там само... – С. 287

Ярослав Залецький

**Основні концепції поєднання
історії та соціології у працях
Норберта Еліаса**

Сьогодні досить популярними в науці є міждисциплінарні підходи. Теоретичний плюралізм дозволив значно розмити рамки між різними дисциплінами, підсилив їх взаємодію та зумовив отримання якісно нових результатів досліджень, неможливих за умов закостенілості тієї чи іншої науки. Так в історії стають популярними системні підходи, в той час як соціологи використовують фактологічний матеріал, зібраний дослідниками минулого, для створення нових соціальних моделей або для перевірки існуючих. Хоч два століття тому, стосунки між цими двома науками, здавалось би, досить спорідненими були значно прохолоднішими, якщо не сказати ворожими.

Ідеологія просвітництва, підкріплена стрімко зростаючим багажем досягнень у точних науках спричиняє появу нової неklasичної парадигми у філософії, що досі служила базою для будь-якого знання. Такою зміною стала поява позитивізму, який формує нові критерії науковості – позитивним знанням може вважатись лише те, яке отримане науковим, а не філософським пізнанням. Одночасно із позитивізмом, соціологія починає формуватись як наука. Використовуючи нову парадигму пізнання, соціологи починають досліджувати суспільство як систему, яка має свої закони і може, відповідно, бути досліджена як будь-яке інше явище суто науковими, а не філософськими методами. Одночасно з цим історики зазнають постійних нападів з боку критиків – як дисципліна історія перестає бути наукою, згідно нових критеріїв позитивного пізнання. На думку соціологів XIX ст. – історія може бути мистецтвом, новим жанром письменства, а в кращому випадку – професією хронікарів, але аж ніяк не наукою, оскільки не використовує наукових методів, а її теорії неможливо перевірити експериментально. Також історикам закидали те, що вони вивчають діяння знатних осіб, великі битви, при цьому не аналізуючи суспільства загалом на всіх його рівнях. У свою чергу, історики звинувачували соціологів в тому, що вони розглядають суспільство як сталу модель, відокремлену від історичного процесу, а також ґрунтують свої висновки лише на гіпотезах, а не на твердих фактах.

В 30-х роках XX століття у Франції з'являється новий напрямок в історіографії – школа Анналів. Її представники започатковують і розвивають ідею написання тотальної історії. Саме такий метод стає першим кроком наближення історії до соціології. З іншого боку, приблизно у той сам час, соціолог Норберт Еліас працює у руслі поєднання двох дисциплін, проте через непопулярність такої тематики серед тогочасних соціологів, він довго залишається невідомим для наукового світу. Якими ж були його основні концепції поєднання двох, на той час ворогуючих, дисциплін?

Еліас усвідомлював наявність певних проблем у соціології, для яких ще не існувало вирішення. Наприклад, актуальним було розрізнення індивідуального та соціального. Соціологи були схильні розділяти окремо *homo clausus* «індивіда-в-собі» та соціальні

процеси і форми – як безособові моделі. Недосконалим також видавалось бачення соціальних моделей як статичних – таких що змінюються у часі лише у певні переломні періоди. Яким чином можна встановити зв'язок між індивідом та соціумом, та наочно прослідкувати як цей зв'язок змінюється одночасно зі зміною своїх компонентів? – За допомогою історії.

Написання його дисертації «Придворне суспільство. Дослідження з соціології короля та придворної аристократії» було завершено у 1933 році. У зв'язку з приходом до влади нацистів у Німеччині, ця робота не була захищеною, і тільки значно пізніше, у 1969 році, видана окремою книгою. Невідомо, чи на початках своєї наукової діяльності Еліас сам обрав дану тематику, а чи вона була запропонована йому науковим керівником - Мангаймом, проте бачення та підходи, використані у «Придворному суспільстві», розвиваються та поглиблюються протягом усієї наукової діяльності соціолога.

Основною проблематикою праць Еліаса є питання довгострокових культурних та соціальних змін. Не можна проаналізувати такі зміни без порівняння їх елементів у різних проміжках часу. Бажаючи, щоб теорія ґрунтувалась на емпіричних пізнаннях, автор опрацював величезний масив історичних джерел. Ключовими поняттями у його міждисциплінарних дослідженнях є «цивілізація» та «фігурація».

Термін «цивілізація» Еліас розглядає лише у контексті Західної Європи. Таке виокремлення зумовлене, швидше за все, вузькими рамками дослідження, а ніж бажанням вивчити європейську цивілізацію. Саме поняття цивілізації соціолог розглядає не як певну політико-культурну дійсність, а як процес. З його точки зору, цивілізація – це процес виникнення механізмів контролю над афективно-вольовою сферою, процес поступової та систематичної «інтравертизації примусу». Кажучи про те, що люди стали цивілізованішими, на думку Еліаса, не можна робити суджень про те, що ці люди стали кращими або гіршими, - це лише констатація соціологічного факту.

Хоч дослідник веде свій огляд починаючи з епохи середньовіччя, він вказує, що немає і не може бути відправної (як і кінцевої) точки у розвитку цивілізації. Ніщо не може бути марнішим у розгляді довготривалих соціальних процесів, ніж спроба вказати на абсолютний початок.

Серед питань, які Еліас досліджує у контексті цивілізації, він особливо концентрує увагу на змінах, пов'язаних з тим, що нас бентежить, викликає сором чи якісь особливі почуття, бажає прослідкувати як змінюється наше сприйняття, а також дослідити розвиток властивої сьогодні людям підвищеної уваги до інших та їх загострене розуміння. До прикладу, він прослідковує зміну у ставленні до певних елементів поведінки за столом, задоволення природних потреб, наприклад, сякання носа та сексуальних стосунків, чітко вказуючи на характер змін у самоконтролі людей. Обмеження з боку інших людей різними шляхами перетворюються у самообмеження – найвідвертіші фізіологічні прояви людини все більше витісняються зі сцени соціального життя людей та обростають почуттям сорому; регуляція всіх інстинктів та емоцій стає стійкішою, збалансованішою та поширенішою за допомогою постійного самоконтролю.

Ускладнення моделей поведінки соціолог пов'язує також зі зміною ланцюжків соціальних стосунків та залежностей кожної людини. Так живучи у невеликій ізольованій спільноті, де диференціація праці є невеликою, кожен з індивідів має досить невелику мережу соціальних взаємозв'язків, тому, певною мірою, відсутня потреба надмірного контролювання своїх афектів. З іншого боку, у придворному суспільстві система зв'язків стає мало не єдиною реальністю. Від того як людина використовує ці зв'язки чи як вона виконує свої соціальні очікування чи функції залежить усе, що для неї є цінним. Тому максимальний рівень контролю афектів і раціоналізації своєї поведінки стає чи не найважливішою умовою виживання у цих обставинах. Густе сплетіння взаємозалежностей, що інституційно та функціонально пов'язують індивідів, сильно ослаблює спонтанні пориви та пристрасті. Саме тому, на думку автора, рицарська прямота з відвертими проявами сили з часом поступається соціально складнішій куртуазній культурі.

Така сильна взаємна залежність та пов'язаність індивідів спричиняє взаємопроникнення думок, планів та вчинків, що спричиняє утворення цілком нових структур – виникає нова система, яка обмежує ще більше та сильніше, ніж воля чи розум окремих індивідів, які спричинили її появу. Але що ж це за незаплановані структури? Для них науковець вводить власний термін, який впродовж наукової діяльності Еліаса постійно доповнюється та кристалізується. Цей термін – «фігурація». Саме фігурації та їх зміни, на думку соціолога, є основою процесу цивілізації.

Введення цього поняття дозволило подолати чіткий поділ між індивідом та соціумом. Еліас стверджує, що людське сумісне життя завжди, навіть у стані хаосу чи занепаду, у найбільшому соціальному безладді, набирає певних усталених форм. Автор переконаний, що дане поняття можна застосовувати як до малих груп так і до великих утворень, що складаються з тисяч та мільйонів індивідів. Прикладом найочевидніших фігурацій він вважає стосунки учнів та вчителя у школі, пацієнтів та лікарів у лікарні. Яскравим прикладом є спортивна гра, наприклад, футбол – процес, що обмежений чіткими правилами, проте його розвиток і закінчення не може бути однозначно визначеним наперед. Наведені структури є досить обмеженими, тому їх легко об'єднати у систему взаємозв'язків. А от, наприклад, якщо аналізувати фігурації, які утворені мешканцями села, міста чи країни, то не можна їх визначати прямо, оскільки ланцюжки взаємозалежності між людьми є набагато складнішими та різноманітнішими. Питання про те як і чому люди об'єднуються, утворюючи певні динамічні структури, на думку Еліаса, повинно стати одним з найважливіших для сучасної соціології.

Саме уявлення фігурацій як динамічних структур передбачає їх зміни у часі. Причиною дослідження систем як статичних явищ автор вважає наявність викривленого сприйняття часу, коли еталоном періоду, за який повинні відбутись вагомні зміни, обмежується тривалістю одного покоління. Всі зміни, які тривають довше, як правило, вислизують непомітно, а тому рідко є предметами дослідження.

Автор вводить концепцію історичного часу як одночасну течію трьох річок. Перша течія – найповільніша, у порівнянні з людським життям – це течія еволюції. Фізіологічно людина мало змінилась протягом останніх 100-50 тис. років, а тому можна сказати, що цей час зупинився, певною мірою, і жодних змін тут не прослідковується. Іншою рікою часу є час цивілізацій – час існування великих держав чи довготривалих устроїв. У цьому вимірі часу зміни відбуваються частіше, ніж в часі еволюції, проте вони можуть тривати протягом кількох поколінь. Найшвидша річка вимірюється людським життям – ті зміни і процеси, які ми можемо спостерігати безпосередньо. Еліас наголошував, що його цікавить взаємозв'язок мікро- та макрорівнів у контексті психогенетичних (аналіз самообмеження) та соціогенетичних (аналіз фігурацій) досліджень. І найкраще цей зв'язок можна прослідкувати на довготривалих історичних змінах.

У своїх працях, зокрема найдетальніше у роботі «Процес цивілізації», автор також аналізує фігурації влади та їх зміни у проміжку часу від періоду ленно-земельних володінь до абсолютної монархії. Це процес появи стабільних центральних органів суспільства, що монополізують засоби фізичного примусу та оподаткування. Він прослідковує соціогенез системи в період ленно-земельних володінь, потім, знову ж таки, у контексті зміни фігурацій, висвітлює те, як певні магнати вивисшуються над іншими в процесі конкурентної боротьби, як звужується коло претендентів на владу, і яким чином змінюються обставини так, що король перестає бути сюзереном магнатів і отримує абсолютну владу. З'являються зони соціального простору, вільні від насилля – аристократи звільнені від фізичних покарань, ускладнюється система контролю афектів разом із урізноманітненням та ускладненням соціальних ланцюжків. Над фізичною силою починають переважати витонченіші механізми впливу на кожного окремого індивіда.

Саме виникненню абсолютної королівської влади і разом із нею придворного суспільства Еліас надає велику вагу (особливо у Франції в період правління Людовіка XIV). Тут він вказує на наявність своєрідного «королівського механізму» - особливого положення сил влади, що зумовило появу абсолютного монарха. Сама автократія досягається у процесі розвитку державної влади не в тому випадку, коли народжується сильна правляча особа, а за умови, якщо існуюча структура зумовлює таку можливість. Інакше кажучи, король з'являється за наявності відповідної фігурації. Ще одною особливістю даного періоду була прогресуюча концентрація влади. Пов'язуючи владу із правом на силу та оподаткування, Еліас стверджує, що фінанси, надходячи до правителя, підтримували його монополію на збройний примус, який, у свою чергу, забезпечував монополію на оподаткування.

Що ж до придворного суспільства, то, як описано раніше, знать змушена відходити від моделі середньовічного воїна-рицаря, що мало обмежував свою силу та афекти до складної куртуазної системи поведінки та самоконтролю. Ці моделі інтенсивно розвиваються та закріплюються, одночасно впливаючи на індивідів, що залежали від двору безпосередньо. Потім розвиток міщанства, прагнення

наближення до елітарності, сприяє поширенню даних систем, а дворяни стають своєрідними експертами «правильних манер», еталоном для наслідування.

Хибним може видатись те, що король володів абсолютною свободою, а принци та дворяни були незалежними. Усі вони діяли в жорстких рамках системи. Еліас пов'язує блискуче правління Людовіка XIV саме з його здатністю діяти відповідно до очікувань, тонко маневрувати у існуючій політичній системі. Прикладом утворення фігурацій індивідами і їх подальший вихід з-під контролю може бути система етикету та ритуалів, яку свого часу Людовік XIV розширив і вона була наповнена функціональним змістом, та подальша трансформація ритуалу на тягар для його наступників, які стали заручниками існуючих фігурацій, коли ритуали втратили функціональність, проте залишались невід'ємною частиною придворного життя.

Таким чином, у процесі цивілізації життя стало безпечнішим, проте, одночасно, воно дає менше задоволення – люди, нездатні безпосередньо висловити свої емоції, повинні шукати інші способи їх вияву – наприклад, у книгах чи мріях. Крім того боротьба, що була колись зовнішньою, перенеслась глибоко всередину людини.

Такі концепції дозволяють аналізувати не лише придворне суспільство часів Людовіка XIV, а й системи з іншими географічними, часовими та культурними рамками. Зокрема, ідея фігурації дозволяє вирішити численні питання та суперечності, що існують в історії та соціології. Варто відзначити, що праці Еліаса стали відомими у науковому середовищі лише з 80-х років, а на території колишнього Радянського Союзу його книжки почали перекладати лише декілька років тому. Навіть сучасні соціологи знають про Еліаса досить небагато, в той час як серед певних істориків, зокрема представників школи Анналів, його праці досить високо цінуються, як вагомий внесок у історичну науку.

The background is a deep blue with a fine, woven texture. Overlaid on this is a faint, darker blue grid pattern that creates a sense of depth and structure. The text is white and stands out clearly against the textured background.

Оксана Карпин

Антропология рідного міста

Антропологія – це наука про людину, її розвиток та життєдіяльність. Завдяки цій науці ми можемо простежити розвиток людських цивілізацій, які давно зникли з лиця землі. Вона тісно пов’язана з багатьма науками, взаємодія з якими дає великий результат.

Отож, для мене рідне місто – Львів, що засноване ще у далекому 1256 році. Засновником його є могутній князь Данило Галицький. З того часу пройшло багато століть, які одне за одним вносили свої корективи в розвиток Львова. Львів з початку його існування заселяли різні етнічні групи: українці, поляки, росіяни, євреї, вірмени, татари, караїми. Кожна із цих етнічних груп вносила щось своє у культурну, економічну, релігійну розбудову міста. Можливо тому, за словами Леопольда Унгера, Львів був “містом трьох народів: поляків, українців та євреїв (не враховуючи вірмен, караїмів, татар та інших), містом трьох прагнень, трьох філософій, мов, релігій і нескінченної кількості конфліктів”.

Місто Лева було здавна розвинутим культурним, економічним центром. Іноземець, який приїжджав сюди хоча б один раз, залишався тут назавжди. Завдяки такому багатонаціональному населенню Львів є таким чудовим містом, яке милує наше око, і приваблює туристів з усіх куточків землі.

Тепер спробую дещо охарактеризувати Львів з боку антропологічної науки. Місто складається, як я вже згадувала вище, з багатьох національних меншин. Львів був під різними владами, а саме – польською, австрійською та радянською. Тому нерідко можна почути думку про те, що Львів ділять на Польський, Український, Австрійський. Не буду вдаватись в деталі і судити тих чи інших чи говорити чийм є Львів. Мабуть, кожен погодиться, що ті ж поляки, євреї чи австрійці вносили свою лепту у життя Львова і вони вкладали свою душу в культуру, присвячували своє життя місту – цього заперечувати ніяк не можна. Думаю, потрібно сказати, що Львів це наше, моє, ваше місто, ми є українці і зараз ми творимо або принаймні намагаємось творити щось нове, вносимо свої корективи, додаємо цеглину до стіни міста, яку було закладено в 1256 році.

Зараз Львів – культурний центр України, а яким центром був він протягом своєї історії?

Насамперед, безперечно – перетин торгівельних шляхів, куди ж без них? Львів служив своєрідною переправою купецтва зі Сходу на Захід. Оскільки місто знаходиться на перетині торговельних шляхів, то це, в першу чергу, сприяє його розвитку. Система торгівельних контактів добре налагоджена, бо і сам Львів – осередок ремісництва тих чи інших галузей виробництва. Тому здійснюється товарообмін і з місцевими виробниками тою чи іншою продукцією. Проходить він на ярмарках, а з XIX ст. – це вже не простий матеріальний обмін, а укладання торгівельних угод та контрактів.

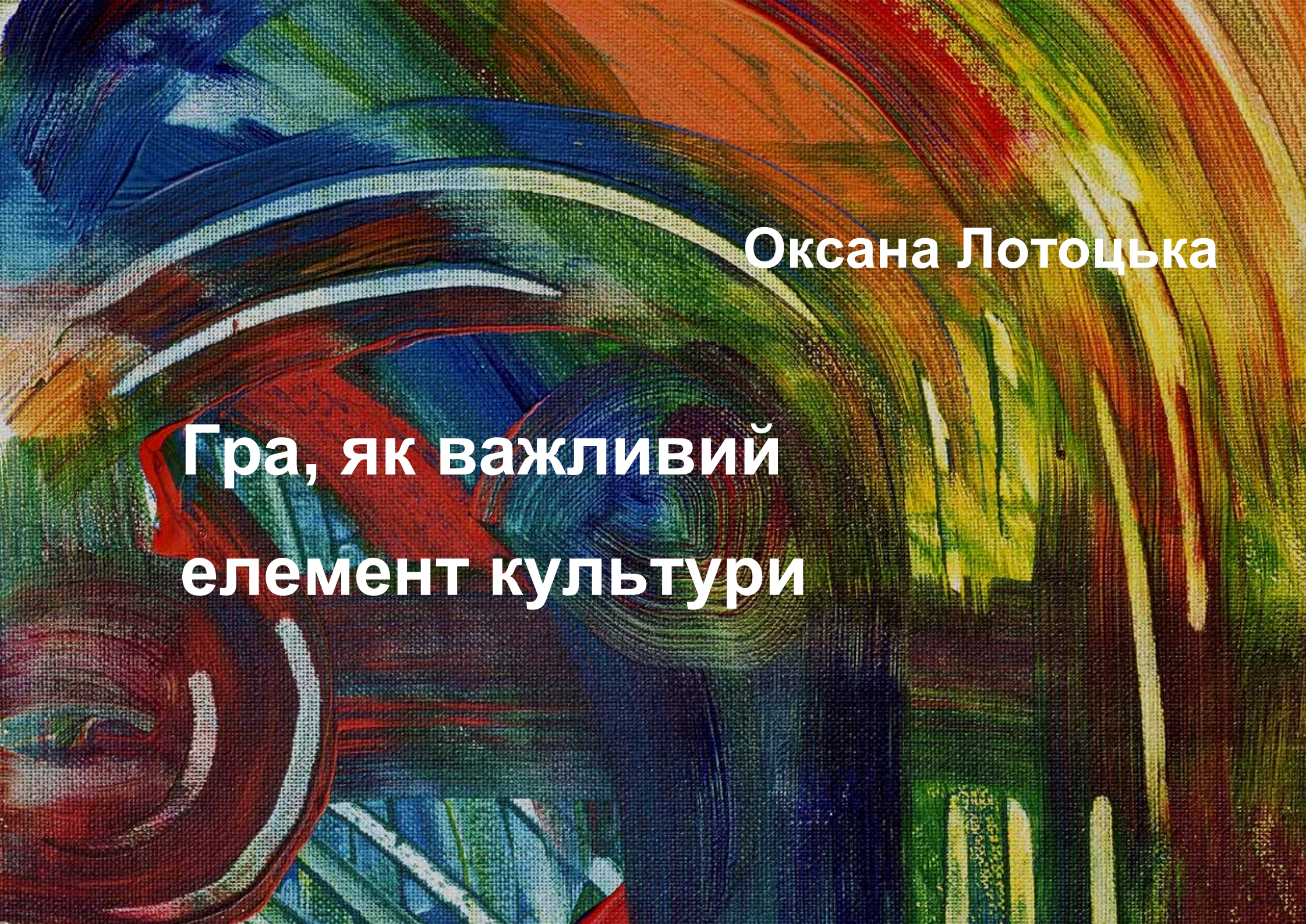
Будучи під владою різних політичних систем, Львів, безпосередньо, був центром їхнього політичного курсу в усі віхи своєї історії. Тому можемо говорити про об'єднання різних політичних систем, коли одна ще не закінчила своє існування, а на її місце вже приходить інша. Кожна система несла зі собою певний архітектурний тип будівництва, адже що характерно для австрійської імперії з її архітектурною величчю будівництва, того не зустрінеш в радянській «зрівнялівці». В цьому контексті Львів між Сходом і Заходом краще виразити фразою «між Австрією і Росією».

Як культурний центр Львів відомий зараз, отримавши статус «культурної столиці України». В різні періоди своєї історії місто могло бути і культурним центром Галицько-Волинського князівства і Речі Посполитої, монархії Габсбургів і Російської імперії. В усі часи до Львова з'їздилося багато людей. Бо куди йдуть люди, якщо хочуть розваг або не мають куди подітись? – Йдуть в центр! В згусток подій і місць розваг. Нехай в різні періоди ці розваги були різні – від загальних народних гулянь до створення кінотеатрів, але сюди стікався народ не в останню чергу і для розваги. Тобто і події, і зібрання людей взаємопов'язані: де найбільше скупчення людей, там і розваги, а де розваги – там і люди. Львів міг розважити кожного. Не останню роль в цьому відіграють і пережитки західної і східної культурних традицій.

В плані релігійного і національного центру Львів – не лише осередок між Сходом і Заходом, а й між Північчю і Півднем тому, що Львів населяли етноси з різних сторін світу. І хоч в певні історичні періоди переваги мали одні чи інші (зокрема, довгий час поляки), але можна з впевненістю сказати, що прихисток в місті могли знайти члени будь-якої релігійної чи етнічної групи. Щодо часів, наприклад, Австрійської імперії, то в місті не існувало обмежень віросповідання і тому у Львові можна було легко знайти діючий і вірменський костел, і православний собор, і єврейську синагогу. В радянський час, хоч і застосовувались репресії проти певних груп, проте деякі церкви все ж залишались відчиненими, зокрема, тих конфесій, які не чинили опору радянській владі чи, навіть, співпрацювали з нею.

Львів'яни – щирі, ввічливі, виховані, інтелігентні, красиві люди, які, де б не були, привертають до себе увагу чудовою українською мовою, і традицією посидіти у затишній кав'ярні чи кнайпі, насолоджуючись кавою.

Львів – це місто, що плаче сильними дощами, зігріває теплим сонцем і заспокоює душу дзвонами храмів. І недарма співають у пісні, що за щастям треба їхати тільки до Львова.

An abstract painting featuring vibrant, swirling colors including deep blues, greens, reds, and yellows. The brushstrokes are thick and expressive, creating a sense of movement and depth. The overall composition is dynamic and non-representational.

Оксана Лотоцька

Гра, як важливий
елемент культури

Стародавня мудрість каже: “Хоч би що робила людина, все то – гра”. Гра проникає в усі сфери людського життя; навіть тварини вміють гратися і це приносить їм задоволення. Ще Платон казав, що „Життя має бути грою: треба грати в певні ігри, робити жертвоприношення, співати й танцювати, і тоді людина зможе прихилити до себе богів, і захиститися від ворогів, і перемогти у змаганні”. Геракліт дитячою грою називав людські думки, а Поль Валері за гру, в якій граються словами і мовою, вважав поезію. Всім відомий вислів Вільяма Шекспіра про те, що життя – це театр, а ми в ньому актори, чітко вказує на те, що все людське життя є своєрідною грою.

До гри як культурного явища звернулися дослідники відносно недавно, а саме – на початку ХХ ст. Однією з найбільш фундаментальних праць на цю тему є дослідження нідерландського історика Йогана Гейзінги „Homo ludens” („Людина граюча”). На мій погляд, через відсутність попередніх досліджень ігрового елемента культури, перед науковцями постає багато проблем чи риторичних запитань у цій сфері. Серед таких проблем є: неможливість дати єдине визначення для поняття „гри”, а також труднощі у встановленні чітких меж між грою і негрою. Та не зважаючи на всі ці лакуни, нідерландський антрополог пропонує своє означення гри як культурного чинника. „Гра, - каже Гейзінга, - є добровільна дія чи заняття, що здійснюється в певних часових і просторових межах за вільно прийнятими, але абсолютно обов’язковими правилами, маючи обмежену власними рамками мету й супроводжуючись почуттями напруги і радості, а також усвідомленням перебування в „іншому бутті”, відмінному від „повсякденного життя” ”. Це визначення дає можливість встановити головні ознаки чи особливості гри. Серед цих особливостей можна виділити такі: гра приносить задоволення і радість; для гри характерна певна напруга, гармонія, а також забава-жарт; дійсність гри сягає за межі сфери людського життя; кожна гра є добровільною і має свої правила; гра характеризується просторовою обмеженістю і часовою відрубністю. Ще одним важливим атрибутом гри, на мій погляд, є те, що її основна кінцева мета – це отримання задоволення від самого процесу, а не бажання наживи, тобто цю ціль можна коротко означити як гра заради гри. Перелік цих характеристик гри допоможе мені дати відповідь на деякі проблемні питання книжки.

В кінці своєї праці автор робить висновок, що ігровий елемент поступово зникає зі сучасного суспільства. На мою думку, це не зовсім так. Для модернізованого суспільства Інтернет є основним засобом віртуальної гри. Людство з кожним днем все більше і більше захоплюється цією грою. Ми вигадуємо імена, видаючи себе за когось іншого, і під цими несправжніми іменами спілкуємось з іншими людьми, які також, у більшості випадків, ставляться до цього процесу як до гри. Часто гра відбувається з комп’ютером, тобто не

обов'язково з людиною. (Цікаво, що до ознак гри не входять: обов'язковість безпосереднього контакту з гравцями, або, що гравці повинні бути завжди живими істотами ☺). Ці характеристики, будучи відносно новими для гри, все ж не змінюють загальної її сутності і характеру. Проте, частково можна погодитися з думкою автора. Надмірна серйозність і „швидке дорослішання” суспільства складають враження відсутності гри у житті людини. Ще однією підставою для такої думки є виникнення розбіжностей між нематеріальною природою гри та надмірно матеріалізованим сучасним суспільством. Можливо, через часте порушення правил гри багато культурних явищ зовсім втрачають елементи ігрового чинника.

У чому полягає важливість гри як елемента культури? На думку Гейзінга, гра була передумовою виникнення культури. Ці явища і досі є взаємопроникними і тісно між собою пов'язаними. Потяг до гри завжди існував і продовжує існувати. Гра – це інтерлюдія серед буденного життя.

Використана література:

1. Йоган Гейзінга., Homo ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури. – Київ: Основи, 1994. – 250с.
2. <http://ua.textreferat.com/referat-10216.html>
3. <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%B0>

Ірина Макевич

Погляди Броніслава Маліновського

Броніслав Маліновський (1884-1942) – поляк за походженням, англійський етнограф і соціолог. Закінчив Краківський університет, де отримав ступінь доктора фізико-математичних наук. Зачарований працями Фрейзера, вирішив перервати свою математичну кар'єру, щоб поринути у навчання з антропології. Це 1910 р. привело його з Лейпцига до Лондона (у Кембриджі здобув етнологічну освіту). У 1914р. Маліновський поїхав у Нову Гвінею, де жив і збирав цінні етнографічні матеріали протягом чотирьох років. Посилаючись на них, учений все наступне життя обґрунтовував свою теоретико-методологічну концепцію. У 1927-1938 рр. він працював у Лондонській школі економіки, потім емігрував до США, де до кінця життя викладав у Єльському університеті.

Броніслав Маліновський заснував функціональну школу в етнографії, що зробила значний вплив на погляди багатьох сучасних етнографів і соціологів. В Англії у 20-х рр. XX ст. функціоналізм став пануючим напрямом етнологічної науки.

Згідно з вченням Маліновського, для підтримки свого існування людина повинна пристосовуватися до середовища і адаптувати його до себе, тобто, створювати «вторинне середовище» – культуру, яка забезпечить їй умови для задоволення потреб.

Отже, завдяки потребам людства виникає культура. Б. Маліновський розподілив ці потреби, що зумовили виникнення культури, на три групи, які подано в таблиці нижче:

ГРУПИ ПОТРЕБ, ЩО ПРИЗВЕЛИ ДО ВИНИКНЕННЯ КУЛЬТУРИ	КУЛЬТУРНІ ВІДПОВІДІ НА ПОТРЕБИ
первинні – продовження роду, фізичні, фізіологічні та розумові зрушення	поява родової общини, розвиток знань, освіти, житлових умов
похідні – виготовлення та вдосконалення знарядь праці	розвиток економіки і культури господарювання
інтегративні – об'єднують і згуртовують людей, вимагають авторитету	політична організація суспільства

Здатність культурного утворення відповідати потребі людини дослідник називає *функцією*, а одиниці людської організації – *інститутами* культури. Щодо інститутів, то вони мають здатність народжуватися і відмирати. Одна й та ж функція може використовуватися різними інститутами.

Кожна культура в інтерпретації Броніслава Маліновського постає як повна система взаємопов'язаних та взаємозумовлених соціальних інститутів, що задовольняють біологічні і власне культурні потреби людей. Відсутність рівноваги між соціальними інститутами призводить до руйнування культури як цілісного організму.

За словами дослідника, не існує ієрархії культур. Кожна культура, існуючи в певних умовах і за певних обставин, створює свою систему цінностей, яку вважає досконалою. З цього випливає, що дослідник заперечує панування одних культур над іншими тобто не підтримує думки про «вищі» і «нижчі» культури. Кожна культура має свої особливості. Можливо, явища однієї культури не є притаманні іншій, але це не є ознакою відсталості й причиною для створення якоїсь ієрархії.

Науки, які вивчають культуру (лінгвістика, психологія, історія, політекономія), роз'єднують та ізолюють її одну від одної. Кожна з них розглядає людину відокремлено, а вся мета науки про людину, як вважає етнограф, – у можливості побачити її єдність у багатоманітності. Так лінгвістика тільки тоді стане наукою, за Маліновським, коли вона займеться дослідженням мови як всієї людської символіки (предметної, жестової, артикуляційної) у контексті культури. До такої інтеграції наук про людину наближає, розроблена етнографом, методологія інституційно-функціонального аналізу культури.

Значним внеском у антропологію є його дослідження примітивних економік, магії, міфів і мови. Вивчаючи уявлення про всесвіт жителів Тробріанських островів, Броніслав Маліновський звернув увагу на те, що ці люди, відомі своєю прихильністю до магії, в той же час були здатні діяти цілком раціонально. Вони будують човни, керуючись розрахунками, розсудливо підходять до сільськогосподарських робіт, накопичують знання про навколишній світ і перебувають в стані цілком розумної діяльності відповідно до

того, що їм відомо. Вони не будуть вдаватися до магії, де можна використати розум¹. Проте жодна важлива подія – ні спорудження човна, ні сівба, ні жнива – не проходять без відповідних магичних ритуалів.

Отже, магія потрібна людині там, де людина невпевнена і безсила, не може вплинути на результат, а надіється тільки на щасливий випадок (приворожування коханого). Якщо ж людина здатна самотійно реалізувати свої бажання, мрії, надії, то магія стає їй непотрібна – зникає з повсякденного життя людини (спочатку річки задобрювали, щоб не розливалися, а згодом їх русло поглиблювали, відводили подалі від поселення або вздовж берега робили насип; спочатку наймали шамана, щоб викликав дощ, а потім користувалися зрошувальними системами).

Броніслав Маліновський запевняв, що успіх польових досліджень безпосередньо залежить від стосунків між антропологом та місцевим населенням, а щоб зрозуміти культуру і людей, дослідження мають бути тривалими. Загалом, це твердження виступає порадою для кожного етнографа, який має намір проводити польові дослідження. Не рекомендується одразу проводити збір інформації, а спершу адаптуватися в нове середовище.

Броніслав Маліновський закликав аналізувати культуру не з точки зору її рис, а з точки зору її інститутів. Для нього парламентський уряд є важливим елементом культури, а китайські палички - всього лише невелика частина комплексу інститутів, що задовольняють потребу харчування. Його постійний інтерес був до взаємозв'язку речей, до всіх ланок в соціальному ланцюзі, який зв'язує індивідів як членів громади. Життя суспільства не може успішно протікати, якщо не буде такої впорядкованої структури.

Маліновський, формулюючи принципи функціонального аналізу культури, зазначав, що культура є інструментальним механізмом, за допомогою якого людина може краще вирішувати проблеми навколишнього середовища в ході задоволення своїх потреб. Вона є цілісна і всі її елементи незалежні. Всі ці об'єкти, види діяльності організовані у формі в інституцій (сім'я, клан, община, плем'я) для вирішення життєво необхідних завдань. Ця організована структура створює ґрунт для економічної кооперації, політичної, правової та

¹ В області землеробських робіт магія застосовується у зв'язку з культурою ямсy і тарo, але не застосовується для культур кокосової пальми, банана, манго і хлібного дерева; у рибальстві магія фігурує у зв'язку з небезпечним для людини ловом акул, в безпечному ж промислі риб магія не грає ролі; в техніці художньої обробки твердих порід дерева, що вважається мистецтвом особливих майстрів, магія застосовується, в звичайному ж різьбленні по дереву, яке виконується всіма, вона не застосовується.

освітньої діяльності. З точки зору динамічних перетворень культура може аналізуватися в різних аспектах, наприклад – освіта, соціальний контроль, економіка, система пізнання, вірувань, мораль, а також як спосіб творчої та мистецької діяльності.

Маліновський не цікавився еволюціонізмом, бо вважав, що історичний процес не можна пізнати, тому спроби дослідження тривалої еволюції культурних елементів – безглузді. Також він протестував проти спроб історичних реконструкцій і «дифузійних» пояснень культурних відмінностей. Він прагнув аналізувати функції кожного культурного елемента в контексті всієї життєдіяльності суспільства.

Дослідник також вважав, що детальне польове дослідження є обов'язкове і закликає вивчати функції культурних явищ та їх взаємозв'язків в рамках кожної окремої культури, поєднуючи при цьому різні дисципліни.

Функціоналізм Броніслава Маліновського ґрунтувався, власне, на потребах індивіда, а не на потребах соціальної системи.

Вчення Маліновського возвеличує людину як творця культури і, одночасно, відмовляється від будь-яких ієрархій, вважаючи, що всі культури є довершеними у своєму творінні.

Використана література:

- Культурологія: теорія та історія культури. Навчальний посібник / За ред. І.І. Тюрменко, О.Д. Горбула - Київ: Центр навчальної літератури, 2004.- 368 с.
- Етнопсихологія.Справочник-руководство. //ethnopsyhology.narod.ru/study/functionalism/malinovsky.htm (6.05.2010 11:30)
- <http://www.apologet.kiev.ua/content/view/1209/66/>
- <http://www.drevrel.ru/промислова-магія/2/> (7.05.2010 13:08)
- http://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/MALINOVSKI_BRONISLAV.html (6.05.2010 11:34)
- <http://www.narratif.narod.ru/fk-05.htm> (6.05.2010 11:36)
- <http://siver.com.ua/publ/nacionalna identichnist v ukrajini v dobu globalizacijnikh viklikiv problemi ta shljakh zberezhenja/2-1-0-150> (6.05.2010 11:40)

Олеся Маринович

**Єврейське питання в
ідеології Дмитра Донцова
у міжвоєнний період**

Головним творцем нового українського націоналізму у міжвоєнні роки та роки війни був Дмитро Донцов. Виходець з Таврійської губернії Донцов розпочав свої ідеологічні пошуки ставши членом Соціалістичної партії, що була сконцентрована на ідеях рівності, сильного антиклерикалізму та суспільної емансипації. Під час вибуху Першої світової війни, Дмитро Донцов відійшов від соціалістичного інтернаціоналізму. Після проходження юридичних курсів у Відні проявились власне антиросійські погляди вченого. Період з 1921-1939 Донцов провів у Львові, де посвятив себе програмістській та публіцистичній діяльності. У 1923-1924 видавав тут двотижневик «Заграда», де виразно були висвітлені антидемократичні, антиєгалітарні погляди та власні симпатії до італійського фашизму, після перемоги Муссоліні у вересні 1922р. Водночас з 1922 по 1932 рр. був головним редактором «Літературно-Наукового Вістника», який з 1933 по 1939 рік називався «Вістник». У Львові Донцов видає працю «Націоналізм» (1926), де власне викладає своє бачення ідеології українського націоналізму. Коментуючи вбивство Симона Петлюри у 1926 році, вчинене російським євреєм-емігрантом Самуелем Шварцбартом, який мстився Симону Петлюрі, за єврейські погроми, які Петлюра мав допустити, Донцов був вражений мотивом вбивці, що навіть під впливом цього змінив своє бачення становища національних меншин на Україні. Він виступав за відкинення національно-культурної автономії євреїв у майбутній українській державі. Також закидав євреям провину за зв'язки з Російською державою у часи революції, що суперечило діям українців за здобуття української незалежності. Разом з тим, Донцов визнавав, що євреї не були у всьому винні – винен був російський імперіалізм, а євреї були його інструментом¹.

З 1933 по 1939 рік набрала орієнтації політична позиція автора. Публікації автора цього періоду не позбавлені певного оптимізму, піднесення, віри в краще майбутнє для українців. В американській газеті «Свобода» Д. Донцов написав статтю «Жидівська справа» під псевдонімом О. Сновида. У статті Донцов фіксує чергове погіршення єврейсько-українських відносин через економічні причини як на підросійських територіях, так і в Галичині. Донцов критикує єврейську реакцію на намагання українців на

¹ Донцов Д. Літературно-Науковий Вістник, 1926 7/8 С. 326-328

своїй землі створити кооперації, оскільки завжди євреї забирали в українців їхній головний верстат праці – землю. Українські селяни намагаються створити свої кооперації тим самим викликаючи з єврейської сторони осудні виступи в єврейській «Chwili». Надалі Донцов порушує дві проблеми: зміну ставлення євреїв загалом у світі та до українців зокрема (він наводить приклади Росії, Польщі); друга проблема – це те, що на Сході Європи почалася боротьба селянської кооперації з єврейським дрібним капіталом. Він робить висновок, що євреї, будучи колись проти реакції, стали тепер самі реакціонерами і що зміна їхніх політичних поглядів пропорційна вигідності чи не вигідності єврейському становищу. Але євреї не повинні гамувати економічний запал 40-ка мільйонного населення (тобто українців)¹.

На сторінках Вісника 1934-1939 рр. Д. Донцов, у властивій йому пафосній формі, ганьбить ідеї комунізму, соціалізму, інтернаціоналізму. Про ідеї демократії та пацифізму Донцов говорить як про ілюзії, омани, які пройшли та нічого не дали українській нації. Єдина річ, яка ніколи не минає – це воля до життя, сильна воля, що повинна творити націю і, незважаючи на програні надії, потрібно далі йти вперед². Донцов звертається до минулого та критикує також ідеали батьків українського націоналізму Драгоманова та Костомарова, за що неодноразово дорікала йому тодішня освічена інтелігенція, діячі партій. Виступаючи проти більшовизму Донцов говорить про те, що гасла братерства народів та соціалізму до добра не приведуть, а лише, наприклад, «під команду II Інтернаціоналу чи міжнародного жидівства»³. Такі ідеології заламують дух народу, призводять до психічної протрації. Також думки соціал-демократів про лібералізм, толерантну політику та зважання на світлову опінію є згубними для творення української нації, оскільки є застарілими засобами на сьогоднішній день.

Вже з середини 30-х років Д. Донцов поставив по-новому єврейське питання, при цьому це питання в очах Донцова набрало міжнародного характеру. Єврейський народ становив у Європі чинник інтернаціональний та анаціональний, бо не мав власної

¹ Донцов Д. (Сновида О). Жидівська Справа//Свобода.- 1932.Ч.12.

² Донцов Д. По трупах ілюзій // Вістник. Місячник літератури, мистецтва, науки, громадського життя. Львів: З друк. Ставропігійського інституту у Львові, – 1934.- Ч.1.- С. 68

³ Донцов Д. Українське васиум і рідна колтунерія // Вістник. – 1934.- Ч.2.-С. 141

держави, землі, мови, отже, євреї не можуть зрозуміти тих цінностей, які є в інших націй¹. У статті «Буря над Заходом» Донцов говорить про те, що йде тенденція до ліквідації соціалістично-радикальної кліки, так як свого часу такі дії були здійснені Гітлером в Німеччині та Муссоліні в Італії. «Але чи мають право Літвінови та Троцькі видирати в українського селянина його верстат праці – землю і віддавати її під колонізацію?»² Жиди з упадком монархії перестають бути чинником демократії. Вони обернулися в сторони диктатур проти мирних мас демосу... Жиди – нарід без держави, без власної території без власної мови, група, яка не має жодного розуміння до тих цінностей, так дорогих нам. Тим є жиди чужі для нас, - суспільство, - якого купецькі впливи не можуть бути корисні.»

Етнічна група, яка не має ні пієтизму, ні пошанівку – ні до мови народу, серед якого живе, ні до його землі, ні до його національних аспірацій, група, яка виступає, бо розсіяна по всій землі – як чинник інтернаціональний та анаціональний – група не є корисна у суспільстві, в якому живе, коли прагне захопити провід над нею³.

Отже, можна прослідкувати зміну поглядів Донцова на єврейське питання протягом 1920 – 1930-х років від позиції щодо євреїв в середовищі українського населення до позиції становища єврейського населення у світі.

¹Донцов Д. Буря над Заходом // Вістник. Місячник літератури, мистецтва, науки, громадського життя. Львів: 3 друк. Ставропігійського інституту у Львові, – 1934.- Ч.3.- С. 224

² Там же. – С. 225

³ Там же, - С. 226

The background of the slide is an abstract, textured surface in shades of blue and white, resembling a close-up of a rough material or a painting with visible brushstrokes.

Зоряна Мельник

**Антропологія та інші науки:
міждисциплінарні зв'язки**

Мабуть, з першого дня свого усвідомленого існування на землі, людина ставить собі запитання: хто я такий/ка? І що тут роблю? Для того, щоб віднайти пряму чи наближену відповідь на ці питання виникали і продовжують виникати різні науки й галузі знань, щоб через накопичення й аналіз фактів, дослідів, експериментів та теорій розв'язати таку важливу для людського існування проблему. З погляду сучасного суспільства видається, що раніше відповідь була більш доступною і простою, а зараз ми почали у всьому сумніватись. Зрештою, раціональний підхід до трактування дійсності власне цього від нас і вимагав. В Античності на перше місце виступала філософія чи право, в Середньовіччі – релігійне світосприйняття, далі ідеї Просвітництва чи Романтизму, які створили свою мету людського існування – націю, до цього приєднались тотальні ідеології – нацизму, комунізму і фашизму. А для чого маємо жити ми теперішні? Звичайно, однозначної відповіді, зважаючи на сучасний плюралізм поглядів, ідей і світоглядних концепцій, немає. Проте є велика можливість, якої не могло бути в наших попередників, поєднувати, здавалося б, непоєднуване, синтезувати нові знання з уже давно банальних схем, просто змінивши пріоритети. Посприяти в цьому може доволі молода наука, котра виникла в середині XIX ст. і продовжує набирати популярності – це антропологія.

Коротко термін «антропологія» можна визначити як комплекс дисциплін, що займаються вивченням людини. Вже з самого цього визначення випливає висновок про те, що антропологія без взаємозв'язку з іншими науками не здатна комплексно вивчити предмет свого дослідження – людину. Це не означає, що антропологія не є самостійною гілкою науки, або несформованою дисципліною, навпаки – вона багато запозичує з інших галузей і суттєво доповнює їх, гуманізує, ставлячи на вищий щабель дослідження про людину і її життєдіяльність.

Міждисциплінарний підхід в антропології дозволяє розглянути людину більш комплексно, поєднати вже здобуті знання з новими підходами для того, щоб повніше висвітлити особливості людського існування. Я вважаю, що власне завдяки внеску антропології в різних сферах досліджень з'являтимуться нові, раніше не досліджувані теми. Прикладом цього може служити виникнення різних течій в антропології: філософської, історичної, психологічної, лінгвістичної тощо. Ці нові галузі не лише розширили своє коло досліджень, але й урізноманітнили саму антропологічну науку.

Щоб уникнути зайвого теоретизування, хотіла б розглянути на прикладі найближчої мені науки – історії, взаємодію антропології. Історична антропологія виникла доволі недавно і пов'язувалася, в основному, зі «школою Анналів» у Франції. Основним її здобутком був

новий погляд на історію, а саме – зацікавлення тою проблематикою, що раніше не висвітлювалась. У зв'язку з цим виникли нові сфери досліджень – дослідження повсякденного життя людей певної епохи, увага до дрібниць, які раніше залишались поза увагою істориків, але насправді є одними з найцікавіших для людства тому, що показують що саме змінилося в людському побуті, як люди поводити себе в повсякденності. Такі дослідження продовжують виникати і зараз, відкриваючи нові й нові сфери людського буття: дитинство, одруження, смерть тощо, порівнюючи як сприймалися ці феномени в різну епоху, даючи нам зрозуміти чим ми відрізняємось від наших попередників.

Цікаво, що, зважаючи на популярність цієї проблематики, зараз проводиться багато наукових заходів для того, щоб могли залучити все більше й більше науковців різних напрямків до співпраці. Видаються посібники і збірки праць на тему «Антропологія й історія».

В багатьох університетах Європейського союзу часто назви спеціальностей чи кафедр носять міждисциплінарний характер, зважаючи на те, що це дозволяє студентам більш детально і всебічно охопити досліджуваний предмет.

Зважаючи на те, що я сама працюю над проблематикою, яка поєднує різні сфери дослідження: історію, психологію й антропологію також (тема моєї магістерської роботи: А.Ангелович і В.Шишацький – конструкція поведінкових стратегій українських церковних ієрархів в добу наполеонівських війн). Сподіваюсь, що мені вдасться використати здобуті знання під час вивчення антропології для кращого розуміння і пізнання свого предмету дослідження. На мою думку, гуманітарні науки тому й охоплюють цілий комплекс дисциплін, пов'язаних з вивченням людини, бо лише так можуть досліджувати людську особистість.

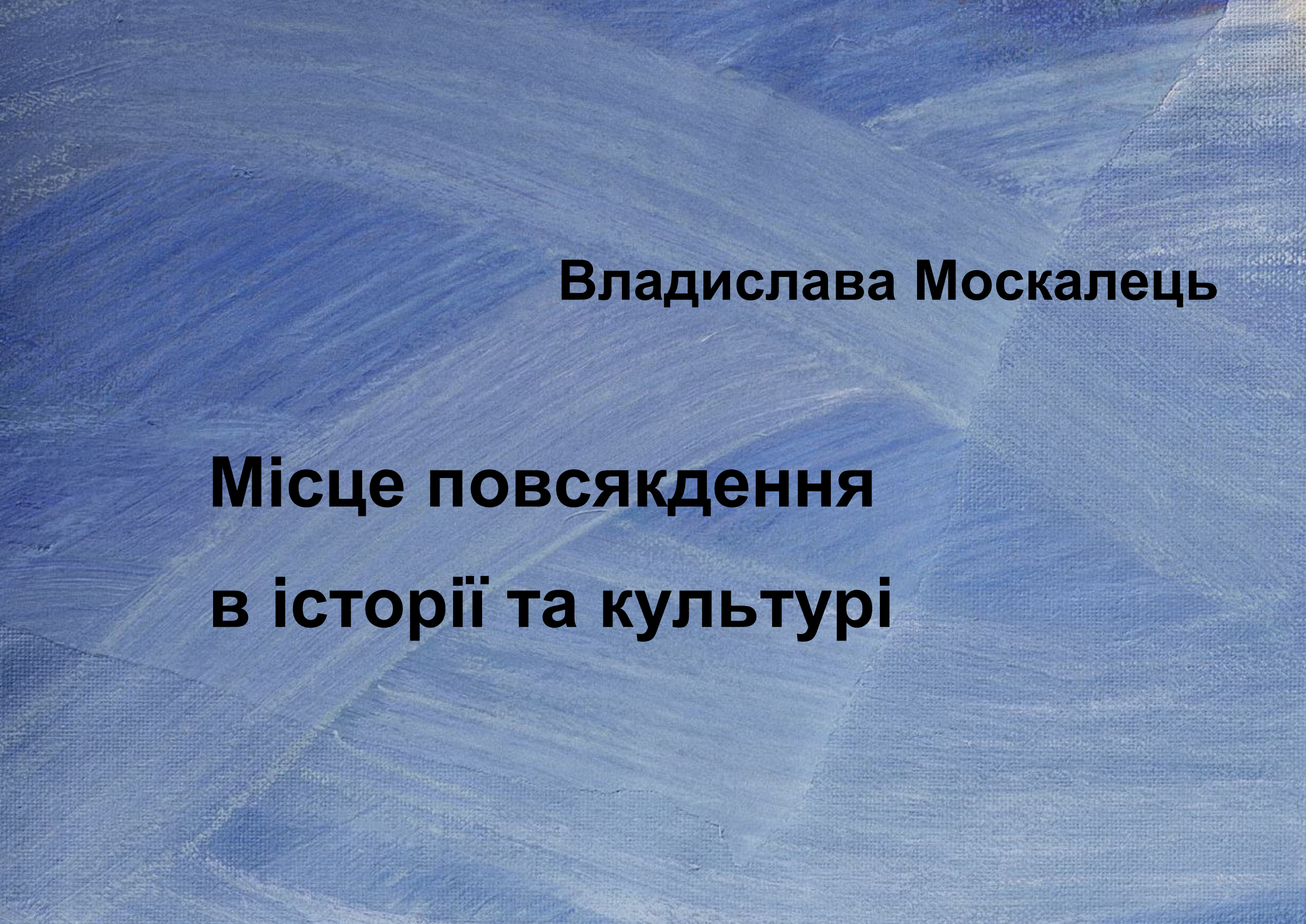
Важливість антропологічних знань пов'язана не лише з історичними дослідженнями, але й з іншими природничими чи гуманітарними дисциплінами, оскільки часто виключення людського фактору з різних явищ, не дозволяє комплексно їх зрозуміти. Зважаючи на все більший і більший вплив людини на, фактично, всі явища з якими вона контактує, я вважаю, що міждисциплінарні зв'язки з іншими науками не лише ставатимуть тіснішими, але й будуть активніше розвиватись і надалі. Проте важливо не впадати в крайнощі – «людське обличчя» можна надати всьому, навіть законам фізики, пізнання чогось через призму людської природи простіше і зрозуміліше нам, як індивідам, але таке піднесення людини на п'єдестал небезпечне, оскільки може призвести до самолюбівання і надмірного егоїзму, що й так вже властиво для нашої епохи.

Людина – вінець природи, але це не означає, що потрібно нищити і зневажати все, що видається менш досконалим, ніж вона сама, бо в людській істоті закладена не лише креативна функція, але й деструктивна. Не дарма історична антропологія, шукаючи людину в

історії, ставить питання, а чи здатна ця ж людина нести вагу історії? Чи здатна вона змиритись з тим, що власне людина своїми руками й ідеями спровокувала найбільші винищення людей за всю історію людства, і це було зроблено не для виживання, а просто з певного переконання (детальніше про це йдеться в працях Мірча Аліаде, де розглядається сенс історії).

Особисто я вважаю, що міждисциплінарний підхід у різних галузях науки, необхідний не лише в антропології, проте в цьому підході важливо не втратити головну ціль – не змішати різні підходи і методи в одну незрозумілу суміш стверджуючи, що якщо це не можна пояснити за допомогою, наприклад, історії, то можна пояснити за допомогою антропології, бо таким чином науковий підхід може сам себе скомпрометувати, а тому – втратити авторитетність.

Проте, загалом, поєднання антропології з іншими науками є свідченням того, що важливість антропології серед інших, особливо серед гуманітарних дисциплін, зростає, що кожна з наук, пов'язаних з антропологією, отримує нове поле для досліджень, що допомагає краще зрозуміти людську особистість. Зважаючи на те, що жодна сфера наукового пізнання не може цілісно охопити всі прояви людського існування та людину загалом, в цьому контексті антропологія виконує об'єднуючу функцію, адаптуючи знання інших галузей, або виокремлюючи серед цих знань те, що стосується безпосередньо пізнання людини. Таким чином антропологія поєднує в собі, за допомогою міждисциплінарних підходів, знання про людину з точки зору різних наук. Можливо, власне такий комплексний підхід не дасть сучасній людині втратити себе, загубити суть свого існування серед стрімкого технічного прогресу, необхідності виконувати механічні дії, рості віртуального простору. Ніколи раніше сфера впливу людини не була такою всеохоплюючою як тепер – завжди існували сотні факторів, що обмежували людину і її діяльність, проте ніколи до цього людина не була так близько до втрати власного «Я», відмежовуючись від умовностей, вона творить собі нові обмеження, набагато жорстокіші від попередніх, бо вони сковують з середини. Погляд на людську особистість крізь віки під різним кутом зору сприятиме кращому розумінню людської природи та її призначення і особливе місце в цьому пошуку належатиме, власне, антропології та її поєднанню з іншими науками.

The background is an abstract painting in various shades of blue. It features broad, expressive brushstrokes that create a sense of movement and texture. The colors range from deep, dark blues to lighter, almost white highlights, giving it a layered and dynamic appearance.

Владислава Москалець

**Місце повсякдення
в історії та культурі**

Повсякдення – надто широкий та непевний термін, щоб йому можна було дати чітке визначення. Найпростіше зробити це через протиставлення і визначити повсякдення як протилежне до нетипового, тобто те, що вважається нормальним в певному суспільстві чи часовому проміжку. В етнографічних дослідженнях повсякдення тотожне побуту. В історичних дослідженнях другої половини ХХ століття повсякденність розуміють як окрему ділянку людського буття, що включає в себе оточення людини, сукупність виконуваних ритуалів та матеріальну культуру. Різні розуміння повсякденності ведуть за собою різне ставлення з боку дослідників та розміщують її на різних щаблях ієрархії “важливості” в науці.

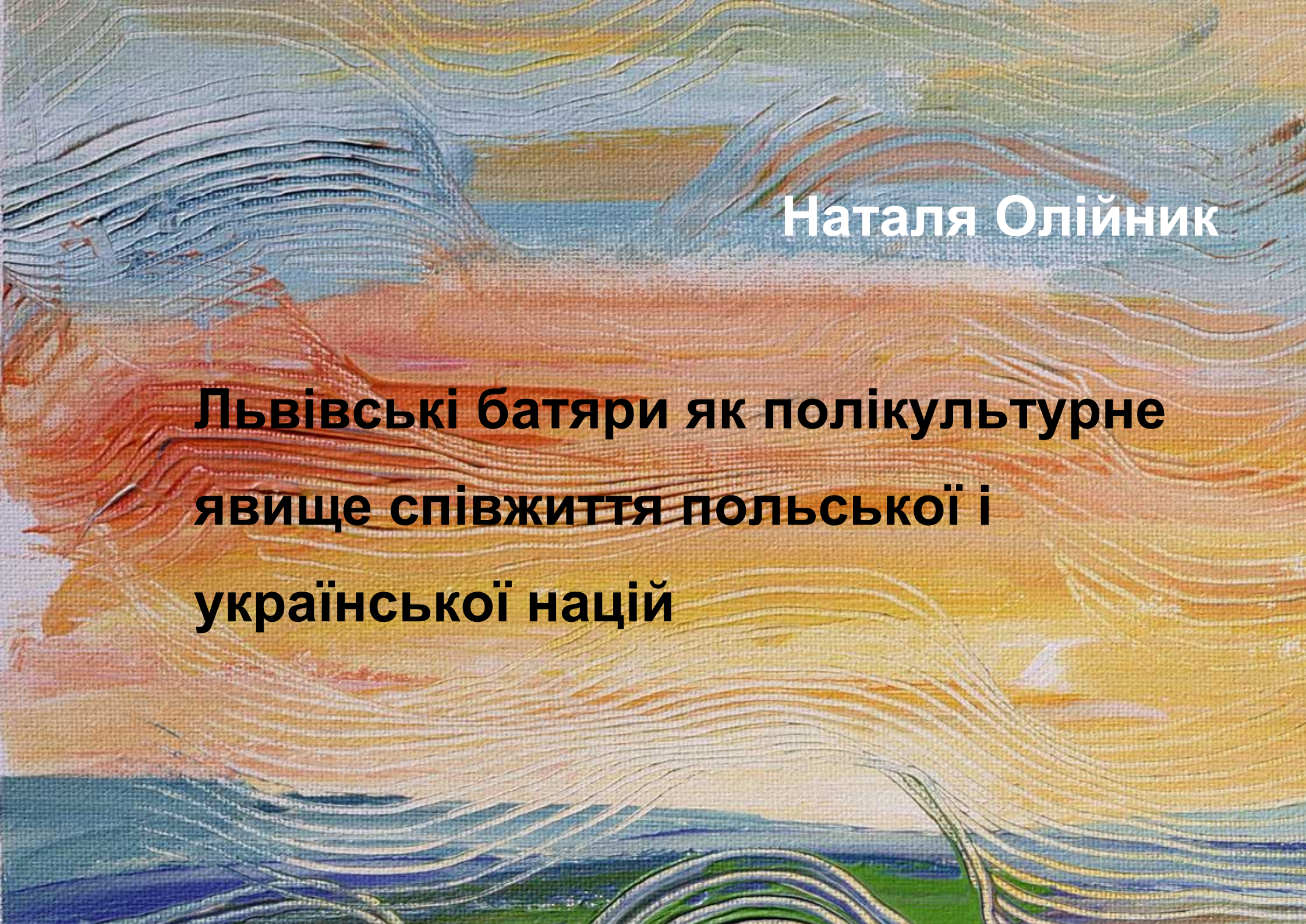
Історики-позитивісти залишали повсякдення та побут людей поза межами власних наукових інтересів. Історія сприймалася як політична боротьба, чергування війн та революцій і щоденне життя служило лише декораціями. Зацікавлення повсякденністю як феноменом, який можна і потрібно досліджувати, починається приблизно з 70-х років ХХ століття разом з “антропологічним поворотом” в історії. Першими дослідження повсякденного життя (Alltagsgeschichte) починають займатися німецькі історики та соціологи, одним з найвідоміших з них був Альф Людтке. Майже водночас дослідженням повсякденності починають займатися історики французької школи Анналів, зокрема, Фернан Бродель, який присвятив структурам повсякденності перший том своєї масштабної праці “Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм”. Для французьких дослідників повсякденність була тісно пов’язана з “ментальностями”, тобто ставленням певних груп людей до тих чи інших аспектів життя. Приблизно в цей самий час в Італії починає розвиватися мікроісторія. Серед провідних італійських істориків цього напрямку варто відзначити Карло Гінзбурга з його працею “Сир та хробаки”. Мікроісторія була поглядом “знизу”, намаганням через дослідження невеликих фрагментів людського життя зрозуміти ширшу картину функціонування суспільства з його нормами, цінностями і неписаними правилами.

Alltagsgeschichte, історія ментальностей та мікроісторія мають в собі дещо спільне. Це – звернення з, протореної віками, стежки класичної історії, яка займалася вивченням війн, політичних інтриг та визначних діячів і виведення на передній план “маленької людини”. Об’єктом зацікавлення стають непомітні та неважливі для істориків-позитивістів речі – житла, одяг, їжа, розваги, страхи та радощі людей, дитинство і старість, еротика і смерть. З точки зору дослідника повсякдення не буває неважливих тем тому, що кожен елемент суспільства може допомогти зрозуміти спосіб його функціонування, вжитися в той чи інший період. Це намагання зрозуміти спосіб думання і відчуження світу людей минулого стає однією з основних цілей історика.

Історичний контекст, в якому відбувалося виникнення історії повсякдення, може пояснити деякі моменти. Історія повсякдення набуває популярності у країнах Європи та США, де відбувається зріст демократії та лібералізація суспільства. Історики не пишуть про минуле, вони пишуть про сучасний їм світ, відшукуючи в історії відповіді на питання, що їх цікавлять. “Маленька людина” минулого стає важливою для суспільства, де культивується повага до індивіда, свобода думки і слова. Люди 1970-х уже не пам’ятали воєн, значних економічних спадів чи інших трагедій. Вони вірять у власну важливість і для них є актуальною історія таких самих людей. Водночас, як влучно зауважив німецький історик Г.У.Велер, історія повсякдення стає своєрідним протестом проти влади та тиранії бюрократичного суспільства.

Варто зауважити, що останнім часом зацікавлення повсякденністю далеко вийшло за академічні рамки. Все більше непрофесійних істориків цікавляться минулим. Розвиток Інтернету і доступність інформації посприяла популяризації повсякденного. В Інтернеті створюються любительські сайти, на яких ентузіасти розміщують інформацію про моду, їжу, побут минулих епох. Однією з найпопулярніших є вікторіанська епоха, матеріальна культура і звичаї якої максимально наближені до сучасного світу, але, водночас, сприймаються як дещо загадкове і романтичне, через віддаленість у часі, та сприйняття їх через призму творів мистецтва. Любительські сайти та книжки можуть бути дуже інформативними та цікавими, але така популяризація історії часто веде до її знецінення, опускання до рівня хоббі.

Історія повсякдення означає більше, ніж просто описування побуту людей в тому чи іншому суспільстві, адже для дослідника важливе сприйняття людьми свого щоденного життя, взаємозв’язок його з подієвою історією. Логіка повсякденного життя впливає з ментальних структур, які є дуже тривалими, і дослідження функціонування цих структур виявляється корисним не лише для історичного вживання в епоху, але й для розуміння сучасного суспільства.

Наталя Олійник

**Львівські батяри як полікультурне
явище співжиття польської і
української націй**

Українська і польська нації у різні часові періоди і впродовж різної часової тривалості були тісно пов'язані між собою. Багато моментів спільної історії були, є і будуть елементами стику між цими двома культурами, адже багато історичних і культурних моментів в нас є спільними і цього не заперечиш. Одним з таких «каменів спотикання» є львівське культурне явище кінця XIX – початку XX ст. – батяри.

Я не прагну тут розглядати батярську субкультуру, лиш наведу кілька фактів для кращого представлення своєї думки. Отже, термін «батяр» прийшов до нас з угорського «betyar», адже так угорська поліція у XIX ст. у Львові називала різного роду бешкетників, хуліганів. З того часу термін прижився і його дефініція інколи набирала інших форм. Членами батярської спільноти були, як і польські, так і українські прості чоловіки – сини ремісників, різників, круп'ярів, але також пізніше й інтелігенції. Батяри заснували свою «групу» в районі Погулянки, бо саме там був осередок забав і розваг невибагливих львів'ян. Згодом батярська субкультура набуває більш інтелігентної форми – публікує власні дотепи у львівських газетах («Pociąg»), про них знімають фільми («WłoszEGI»), записують їхні пісні («Tyłku wu Lwowie»), вони мають свою радіохвилю («Na Wesołej Lwowskiej Fali»). Певна частина батярів під час польсько-української війни надає перевагу саме польській стороні, після чого в середовищі поляків створюється певне міфологізування цієї культури.

Як і сам Львів, так і його батярську субкультуру поляки і українці вважають своїми чи такими, що були їхніми. Насправді, це дуже небезпечно і хитке питання, бо важко дивитись на тодішні події з сучасної перспективи, адже на початку XX ст. не існувало поняття суто польського чи українського Львова. Звісно, з історичної точки зору, період II Речі Посполитої (1919-1939) характеризується територіальною приналежністю Львова до Польщі, але не можемо сказати, що все львівське тоді було польським. Іншим моментом є мова. Батяри говорили на своєрідному діалекті, який був сумішшю польської, української і частково німецької і єврейської мов, а називався він «батярською говіркою» чи «балаком». Це прямо свідчить, що батяри – не суто українське явище. Якщо вже говорити про полікультурність, то можемо сказати, що це частково і австрійське явище, адже раніше Польща перебувала у складі Австрії, та й, зрештою, про австрійського цісаря один батяр сказав, що «має його в одному місці», а також угорське явище, адже саме з угорської мови батяри взяли свою самоназву. Та не про це мова, а йдеться якраз про те, до якої нації належали батяри. Однозначної відповіді на це нема.

Створенню цієї субкультури завдячуємо українським баярам, але польські баяри вивели її на новий рівень. Адже саме польські актори були всім відомими голосами Щепця і Тонька – ведучих Веселої Львівської Хвилі. Цілком логічно вважати, що у Львові – центрі такого різноманіття націй можливо зберегти свою національну ідентичність, але не можна відмежуватись від інших націй, які, безперечно, впливають одна на одну і витворюють щось спільне.

Зовсім недавно, а саме 1-2 травня у Львові відбувалось святкування дня Баяра. Організатори намагались якнайкраще передати атмосферу міжвоєнного баярства, включивши в програму і виробництво певного роду виробів з баярських цехів, характерні танці, співи, а також, для охочих за символічну плату, видавали баярські посвідчення. І хоч публіка була, переважно, українська за національністю, для мене дуже цікаво було прочитати в коментарях до репортажу цієї події враження львів'янина-українця, який обурювався з приводу відсутності жодної польської групи, адже «це ще й польське явище». Приємно усвідомлювати, що не всі українці так кардинально налаштовані і сприймають баярство як спільне культурне явище, яке не варто поділяти на суто українське чи суто польське, адже це спільна субкультура.

Можливо, в подальшій праці над своєю магістерською роботою я віднайду факти, які проллють більше світла на це явище, але зараз, базуючись на досліджених мною джерелах, роблю висновок, що львівська субкультура баярів – це наслідок співіснування української і польської націй, а боротися за право визнавати їх своїми лише доводить, що це було значне явище в культурі, наслідки якого ми можемо спостерігати і зараз. Баяром зараз просто модно називатись, як і тоді, коли тебе вважали хуліганом, якщо ти когось побив вікно чи обізвав цісаря, романтичною особою, навіть якщо ти обманув якусь панянку, інтелігентом, який записував і розповсюджував пісні чи просто страшним дотепником.

Ірина Папа

**Міжкультурне мислення у
Середні віки (кореспонденція
папи Григорія VII)**

Поняття «міжкультурне мислення» може мати багато трактувань та дефініцій, оскільки я так і не знайшла “канонічного визначення” у авторитетній енциклопедії чи словнику. Тому, на мою думку, це поняття, певною мірою, є неологізмом, який охоплює дуже багато характеристик з різноманітних сфер. В цій роботі я спробую проілюструвати це поняття за допомогою середньовічного джерельного матеріалу.

Отже, головним об’єктом аналізу є епістолярна спадщина Папи Григорія VII (1073-1085). Найбільший акцент буде зроблено на листах, що були надіслані за межі Латинського Християнства, тобто „іншим культурам”. Серед основних напрямів дипломатичної кореспонденції можна виділити: дипломатичні послання європейським правителям (візантійські імператори)¹, пасторські послання вірним та вищому духовенству Латинської церкви в різних частинах світу,² листування з представниками інших церков (листи до єпископів Африки),³ відносини з «нехристиянськими» політичними лідерами (лист до мавританського еміра Аль – Назіра).⁴ Саме ці листи Григорія VII є своєрідним зразком не тільки дипломатичної кореспонденції XI століття, а також певним прикладом багатофункціонального та полісемантичного виміру писемного джерела. На думку Альберта Классена, в цю епоху «комунікація мала за мету прищеплювати членам комунікативної спільноти суспільні ідеали, а також передавати конкретну інформацію».⁵ Для Європи, що була схожа на «клаптикову ковдру» за кількістю державних утворень⁶ та релігійного багатоманіття⁷ – це був досить дієвий метод уніфікації. Звичайно, досить важко говорити про миттєві наслідки, але варто зазначити, що в такий спосіб римський понтифік XI століття намагався реалізувати ідею ідеального теократичного царства, де національні відмінності мали б другорядне значення, а християнська віра була б фундаментом та основою для об’єднання європейських народів.

¹ Reg. I, 18 – лист до імператора Михаїла VII Паррапінака (9 липня 1073 року).

² Reg. II, 37 – лист до всіх вірних / «тих, хто за горами» («заальпійських християн»), Reg. III, 20 – лист до кліру та населення в Мавританії (травень 1076 року).

³ Reg. I, 23 – лист до Киріяка, єпископа Карфагенського (15 вересня 1073 року).

⁴ Reg. III, 21 – лист до короля Мавританії (немає дати).

⁵ Історія європейської ментальності/ за редакцією Петера Дінцельбахера; переклад з німецької Володимир Кам’янець. - Львів: Літопис, 2004. - 718 с. – С. 420.

⁶ Європа в XI ст. – феодално роздіблена: велика кількість малих державних утворень – графства у Франції, князівства у Німеччині, королівства у Італії, удільні князівства у Київській Русі.

⁷ Іспанія була під владою мусульман, латинський захід та центр, грецький схід та південь, Скандинавія християнізована католицькими місіонерами. Досить часто християни зустрічалися із поганами на межах європейського простору (печеніги, турки – сельджуки на початках були язичниками, - прийняли іслам від арабів; досить довго язичниками були литовці).

Для реалізації своїх планів щодо збереження миру та відновлення єдності, понтифік працював у декількох напрямках. Першим напрямом було торування дипломатичних зв'язків з Візантією у сфері церковних та політичних відносин. Фіаско візантійських військових сил у 1071 році біля Манзікерту¹, стало хорошою передумовою для розв'язання двосторонніх відносин. Кожна зі сторін мала власні плани та інтереси: імператор Михаїл Дука потребував військової допомоги з Заходу для боротьби з турками - сельджуками, Папа Григорій VII хотів відновити церковну єдність та дружні відносини Риму і Візантії. Кожен з них обіцяв те, що потребував інший: Папа Римський як духовний авторитет в Західній Європі та сюзерен для багатьох європейських правителів (Вільгейм Бургундський, Роберт та Рожер Гвіскари) гарантував організацію військових загонів, які планував очолити та вести «аж до Гробу Господнього», задля звільнення християн від гніту «поган». Найцікавішим є те, що римський понтифік у цій ситуації вдало користується „словесним підходом”, називаючи „вірних Константинопольського патріархату” „своїми братами”, не зважаючи на тогочасні церковні конфлікти між Римом та Візантією.

Іспанія та Північна Африка теж потрапили у кругозір Григорія VII. Перш за все тому, що там проживали християни, по - друге, Іспанія вважалась «леном св. Петра». У першому випадку інтереси були пов'язані з прямими обов'язками понтифіка – дбати про мирян у всіх частинах світу, у другому випадку – це питання адміністрування та збереження церковних володінь. Окрім того, араби, які захопили ці терени несли потенційну загрозу для Латинського Заходу. Такі самі тенденції можна прослідкувати і в кореспонденції Григорія VII. Листи християнським громадам в Карфагені, послання до африканських єпископів та лист до мавританського еміра демонструють його бажання налагодити зв'язки з мусульманськими правителями для забезпечення прав місцевих християн та реалізації власної зовнішньої політики у цьому регіоні.

Проте ставлення понтифіка до мусульман, на думку Н. Cowdrey, було особливе: «непросте і неоднакове». Він об'єднував їх в одну групу з євреями та поганями.² Окрім того, Папа Григорій розглядав їх у власній градації понять: «безбожні» (нехристияни) – християни. У більшості випадків християни опинялись під владою «нехристиян» (турки-сельджуки, араби) і зазнавали страждань та утисків. В

¹ Battle of Manzikert// Kazhdan A. P. Oxford dictionary of Byzantium. - Oxford University Press, 1991. – P. 1288 – 1289.

² Cowdrey H.E.J. Pope Gregory VII, 1073-1085 (1998). – P. 489.

такому співвідношенні «християни» були мучениками за віру, а мусульмани – агресорами, що не знають істинного Бога та не заслуговують спасіння.

Але існує один унікальний лист (до мавританського еміра Аль - Назіра), у якому Папа Григорій, певною мірою, руйнує релігійний бар'єр та середньовічні стереотипи, а також свої попередні звинувачення у сторону „нехристиян”, пишучи: «Ми віримо в одного Бога, але у різний спосіб і щоденно хвалимо та поклоняємося Йому як творцю та керманичу нашого життя.»¹. Ця теза у листі підкріплюється цитатою з Біблії: «Він (Бог) є нашим миром, що робить два одним/ єдиним».² Дехто з істориків стверджує, що це був хороший „дипломатичний маневр” заради покращення умов існування церковної ієрархії та християнських спільнот на цій території. Хоча, це міг бути певний крок назустріч порозумінню між християнами та мусульманами.

Сам понтифік чітко не розрізняв етнічних груп мусульман. «Він не називав турків - сельджуків як окремих народ і не відділяв їх від арабів, він окреслював їх усіх старою назвою сарацини.»³. Ця узагальнена назва набула дуже негативного наповнення через жорстокість турків-сельджуків щодо східних християн, хоча вони ще не були мусульманами (іслам серед турецьких племен поширювався арабами з VIII століття)⁴. Понтифік називає їх у листах «поганським плем'ям» («gens paganorum»), скоріш за все, через їхню нелюдську поведінку та жорстокі діяння, аніж за релігійну приналежність.

У політичному кругозорі понтифіка на той час перебували: сицилійські араби, араби в Іспанії, північноафриканські мусульмани та турки-сельджуки. Всі ці народи відрізнялись один від одного політичним устроєм, культурним рівнем та релігійною приналежністю. Усі араби⁵ були мусульманами, але всередині ісламу існувало досить багато релігійних напрямів та рухів. Турки-сельджуки ще не входили в орбіту мусульманських держав, хоча іслам був поширений серед тюркських народів вже з VIII століття завдяки арабському впливові.

Трохи іншими є листи написані до іспанських правителів. В них досить багато нагадувань про попередні обіцянки Апостольському престолу, статус Іспанії («лен Св. Петра») та необхідність визволення колись християнських земель від арабського панування. Тут, Папа

¹ Ibid.

² Послання апостола Павла до ефесян (2:14).

³ Cowdrey H.E.J. Pope Gregory VII, 1073-1085 (1998). – P. 490.

⁴ Turks// Kazhdan A. P. Oxford dictionary of Byzantium. - Oxford University Press, 1991. – P. 2129 – 2130.

⁵ Arabs// Kazhdan A. P. Oxford dictionary of Byzantium. - Oxford University Press, 1991. – P.149 – 151.

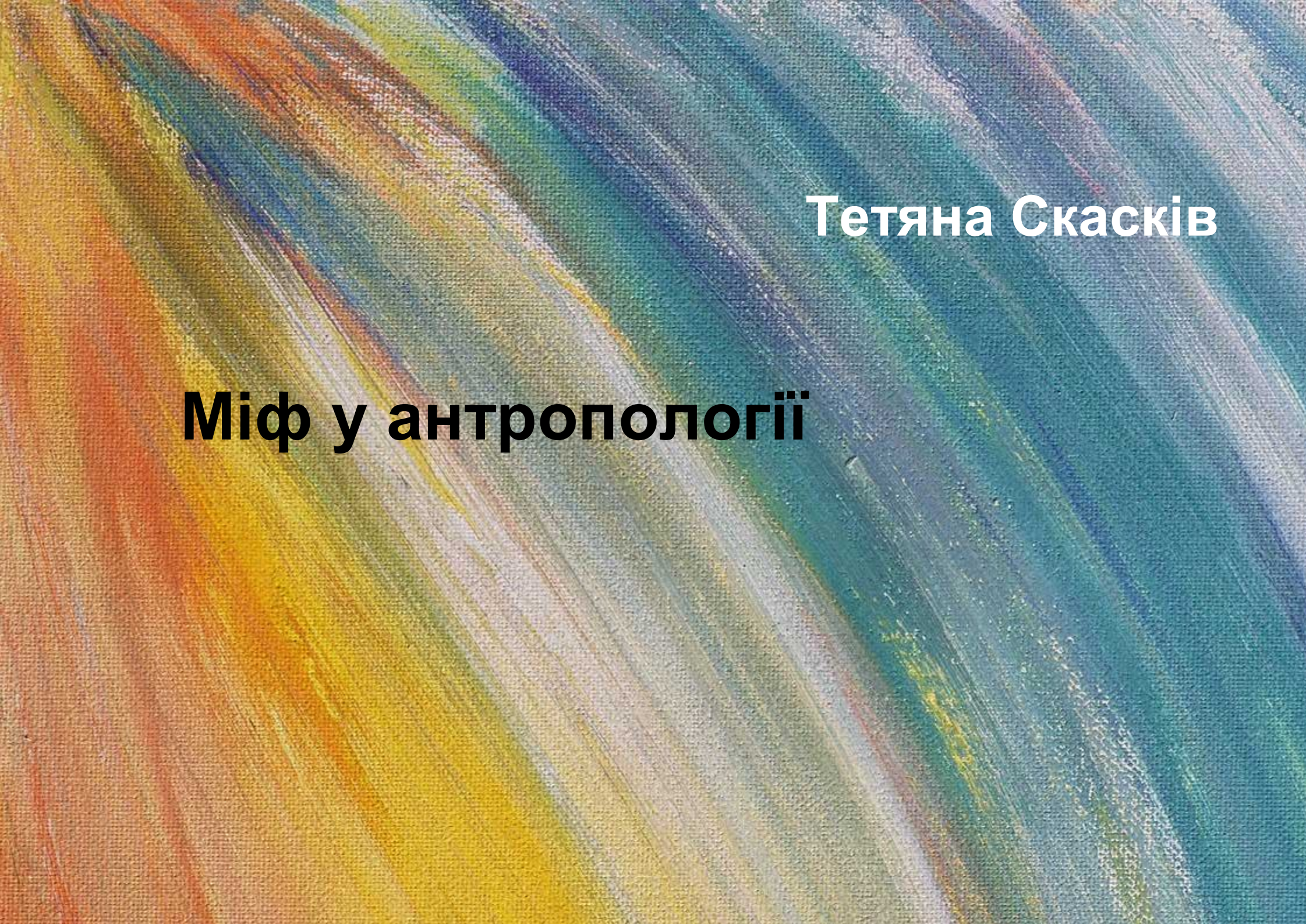
Григорій VII виступає як сюзерен, що вимагає дотримання складених йому обіцянок та демонструє свої здібності організатора походу проти арабів.

Тому й відгуки римського понтифіка про «іспанських сарацинів» були більш негативні, ніж про «сарацинів в Сицилії», але менш образливі, ніж про турків-сельджуків.(Н. Cowdrey)¹, бо араби, які вже досить давно, хоча й поперемінно, панували на теренах Іспанії (і певною мірою до їхньої присутності вже звикли) заважали поверненню Іспанії у «європейське культурне та релігійне середовище».

Така своєрідна градація у ставленні до цих народів була, напевно, спричинена інформацією про становище християнських спільнот під владою «нехристиян» та рівень загрози для європейського простору. Таким чином, ставлення Папи Григорія VII щодо кожної групи «нехристиян» було різним і залежало від багатьох факторів.

Велика кількість та різноманіття листів Папи Григорія VII, надісланих «за межі Латинського християнства», свідчить про його різносторонній світогляд та масштабність *міжкультурного мислення* Папи Григорія, що полягали у вмінні комунікувати з представниками „нехристиянських релігій”, церковними та політичними лідерами. Власне, ключем до цього „міжкультурного комунікування” було *слово* – листи, які з’єднували „візантійців”, „іспанських християн”, „християнські спільноти Північної Африки” з рештою християнського світу Європи, центром якого був Рим.

¹ Cowdrey H.E.J. Pope Gregory VII, 1073-1085 (1998). – P. 490.

Тетяна Скасків

Міф у антропології

Міф – невід’ємна частина культури будь-якого суспільства. Але треба бути обережним при поясненні цього явища, оскільки є різні дефініції поняття міфу. Зупинимось спершу на міфі-розповіді. Згідно із первісним значенням, міф (грец. Μῦθος) – це казка, оповідання про минуле, про навколишній світ, яке описує події за участю богів, демонів і героїв та історії про походження світу, богів і людства. Міфологічні уявлення існували на певних стадіях розвитку практично у всіх народів світу. Для них міф не був вигадкою, чи ілюзією, а історичною необхідністю, способом зрозуміти та пояснити навколишній світ, його походження, принципи функціонування та місце людини в ньому. Міф був не лише відображенням світогляду того суспільства, у якому він існував, а й способом розказати та передати історію. Однак історію не в сучасному розумінні цього слова. Міф не подавав фактів, а передавав у спадок певних богів, героїв, їх вчинки. Такі передання сприяли культурній єдності суспільних груп, котрі вірили у одні і ті ж речі, пояснювали світ крізь призму своїх уявлень.

Міф часто розуміють як казку. Проте поняття міфу насправді глибше і ототожнення його з казкою було б надто спрощеним та помилковим. Чим міф відрізняється від казки? Насамперед – функціями, адже функція казки – це розважати та моралізувати, функція ж міфу – пояснити. Тими, хто розказує, так само як і тими, хто слухає, міф сприймається як реальність, тоді як казка наперед передбачає вигадку.

Отже, замість того, щоб називати міфи казками, потрібно намагатися знайти закодований смисл міфічних образів. Оскільки завданням міфології первісного суспільства було пояснення походження та порядку світу і місце людини у ньому, то міф може нам багато розказати про саме суспільство, в якому він виник. У міфах переважно відображаються традиції та обряди спільноти, її структура, ієрархія тощо. Можливий ще один варіант: коли згідно із дослідженням вдається встановити, що дійсність не відповідала висловленим у міфах тезам, тоді часто можна зробити висновок, що міф дав вихід реальним почуттям, котрі перебували поза межами загальноприйнятої думки спільноти.

Ще один підвид міфів – це теж розповіді, але вже ближчі до сучасності та тісно пов’язані з історією. Йдеться про різного роду національні міфи. Справа в тому, що людська природа схильна міфологізувати певні події, надавати їм символічного значення, відкидати те, що не вписується в загальний образ чи загальну ідею, або ж навпаки наголошувати та підсилювати певними дописами ті факти в історії народу, котрі слугують національній ідеї. Цікавим є той факт, що міфологізація свідомості посилюється на зламі епох, тобто в перехідні періоди. Це пояснюється тим, що міфотворення є цементуючим фактором для формування національної ідентичності, оскільки

в процесі її конструювання звертаються до історичних подій, міфів, видатних особистостей (реальних чи напівміфічних) як до об'єктів ідентифікації. Ці об'єкти повинні мати позитивний заряд, можливо, навіть сакральне значення для представників певної етнічної групи. Часто міфологізація бере верх над історичними фактами. Внаслідок цього важливим є вже не сам історичний факт, а те, що він символізує. Пріоритет символіки подій і відрізняє міфологію від історії (котра включає об'єктивні факти в їх максимальній матеріальній та хронологічній точності).

В сучасному житті поняття міфу часто набирає негативного відтінку. Популярною дефініцією є: міф як неправдиве пропагандистське твердження. Зараз в суспільстві, справді, набули масового поширення міфи різного ґатунку: ідеологічні, політичні, соціальні, економічні, освітянські, релігійні тощо. Надмірна міфологізація суспільної та особистісної свідомості здатна приносити значну шкоду суспільству, котре стає об'єктом маніпуляцій. Створюється видимість діяльності, перетворень або руху вперед у суспільстві, коли насправді йдеться про досягнення цілей та задоволення інтересів певних кіл. Бажаючими маніпулювати масовою свідомістю є переважно ті, хто має владу та кошти, вони підкидають політичні або соціальні міфи засобам масової інформації, а ті ж, у свою чергу, доносять їх до широкого загалу, формуючи потрібну громадську думку.

Оскільки міф тісно пов'язаний з культурою, то з надмірною міфологізацією (її можна прирівняти до ідеологізації) свідомості можна боротися за допомогою освіти, котра виконує інформативну та просвітницьку функції.

Термін «міф» в сучасному світі дуже широко вживається для позначення помилкових уявлень. Будь-яка пошукова система Інтернету знаходить безліч згадок про міф, котрі стосуються найрізноманітніших аспектів життя людини. Дуже популярними є заголовки типу «міф чи реальність» (наприклад: демократія – міф чи реальність), котрі передбачають підтвердження або спростування тези про існування певних речей, найчастіше абстрактних. Також міф може ототожнюватись із стереотипом чи ілюзією (наприклад «10 міфів про людський організм» = стереотипи про людський організм). В такому контексті часто зустрічаються і словосполучення „спростування міфу” або „розвінчування міфу”, що несуть позитивне смислове навантаження.

Отож бачимо, що поняття міфу іманентне людській природі – схильність до створення міфів є одною з характеристик людського суспільства в цілому чи кожної окремої людини зокрема. Міфи бувають різними і їх суть міняється з розвитком людства, однак поняття міфу завжди передбачає віру у щось нереальне або напівреальне, міфологізація – це одна із трансцендентних функцій свідомості.

В залежності від походження та мети міфи можуть здійснювати позитивний чи негативний вплив на їх носіїв, вони можуть походити як з внутрішнього середовища, так і насаджуватись зовні, можуть бути знаряддям маніпуляції або способом консолідації суспільної групи, їх виникнення може бути спричинене браком знань або бажанням виокремити та символізувати певну інформацію. Міф необхідний людині – він є способом образного сприйняття світу та способом встановлення контакту зі світом.

Використана література:

1. Баранівський В. Ф. Духовність особистості: соціальний механізм розвитку (Національна академія оборони України, Київ) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>
2. Білокобильський О. До питання про визначення міфу (Донецький державний інститут штучного інтелекту) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>
3. Вербіцька О. І. Міф як модель духовного формоутворення (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>
4. Горлова В. М. Роль міфу у формуванні національної ідентичності (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>
5. Кузенко О. Портрет міфу в концепції Клода Леві-Строса (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>
6. Лях В. В. Реінтерпретація міфу в екзистенціальній філософії (Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>
7. Мусулин А. Миф и античная философия (Ассоциация «Новый Акрополь», Хорватия) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>
8. Носова Г. Ю. Життя міфу в сучасних умовах (Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, Київ) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>

9. Попова О. Б. Освіта та міфотворчість (Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, Київ) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>
10. Садовников О. К. Координаты мифа в познании действительности (Национальный фармацевтический университет, Харьков) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>
11. Третьяк В. П. Міф як необхідний засіб філософської рефлексії (Національний університет фізичного виховання і спорту, Київ) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>
12. Туречек Ю. Р. Непрерывность возрождения мифа (Киев) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>
13. Чуличков А. И. Соотношения естественнонаучной и мифологической картин мира (Культурный центр «Новый Акрополь», Москва) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>
14. Шварц Ф. Мифологизация истории (Международный институт антропологии «Гермес», Франція) - <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference>
15. стаття „міф” - <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

Христина Стецко

Давня і сучасна культура.

Зміни, тенденції, стереотипи

Поняття культура, як термін має дуже багато визначень. Скажімо, енциклопедичне визначення терміну культура таке: Культúra (лат. colere — "населяти", "вирощувати", "сприяти", "успадковувати") — сукупність матеріальних і духовних, нематеріальних цінностей, створених людством протягом його історії. Інші визначення культури такі:

- рівень розвитку суспільства у певну епоху;
- те, що створюється для задоволення духовних потреб людини;
- освіченість, вихованість;
- рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності;
- алгоритми людської поведінки і символічних структур, які надають цій поведінці сенсу і значимості.¹

Як бачимо, культура в будь-якому з цих визначень має безпосередній зв'язок з духовною діяльністю людини. Первісне значення культури стосувалося фізичної діяльності людини, а саме – обробітку землі, але я не буду заглиблюватися аж в таке далеке минуле, а спробую подивитися на культуру XX ст. і сучасну культуру, адже за цей час це поняття в розумінні людей встигло трансформуватись.

Хоча ми маємо дуже багато різних галузей культури (матеріальна, фізична, духовна культури тощо), та в розумінні простої людини поняття культура означало б «вищість», «ознака недикості», «вихованість». І це не змінилось. Проте дуже часто визначення культури диктує епоха, в якій живе людина через моду, нові тенденції, розвиток техніки і т.д. Для прикладу, в XX ст. ознакою культури були походи в театр, опери, натомість сучасна епоха окреслює культуру походами в клуби (звідки, власне, й виникає такий термін, як «клубна культура») чи, в кінотеатри. А таке явище як відвідування експозиційних виставок, музеїв, картинних галерей, в певній мірі, відмирає. Не можна сказати, що таке явище зовсім не спостерігається в соціумі, але воно стосується лише окремих людей. Також це явище видозмінюється: тепер замість відвідин експозиційних виставок мистецьких робіт, люди ідуть на такі популярні заходи, як fashion-покази, чи експозицію нових моделей популярної автомобільної марки. І таке явище зараз вважається цілком культурним заходом. Або що, ще смішніше, замість екскурсій в музей, люди ідуть на екскурсію в новий торговельний центр.

¹ <http://uk.wikipedia.org>

Такі видозміни в розумінні культури відбуваються цілком серйозно і люди переймають новий спосіб вираження і сприйняття своїх духовних цінностей.

Культура сучасної людини дуже сильно залежить від такого фактору як гроші. Не можна цілком заперечити цього спостереження стосовно ХХ ст., але зараз це дуже яскраво виражається навіть на такому явищі, як розуміння і вживання сучасною людиною терміну «інтелігент». Цей термін має іншомовне походження, що означає «розумний», але словом «інтелігент» зараз характеризують людину, яка має значні грошові статки. І цю зміну, ніхто досі не в змозі зупинити.

Культура зі своїми ознаками, правилами, нормами, несе безліч стереотипів, які також з часом видозмінюються. Наприклад, така культурна ознака поведінки чоловіка як надання жінці місця в громадському транспорті зараз переростає в стереотип. Особливо молодь, яка не знає тих культурних особливостей своїх батьків, сприймає таку дію як вияв симпатії дівчині з боку чоловіка, або як якусь лицарську справу чоловіка, інакше кажучи з «області фантастики».

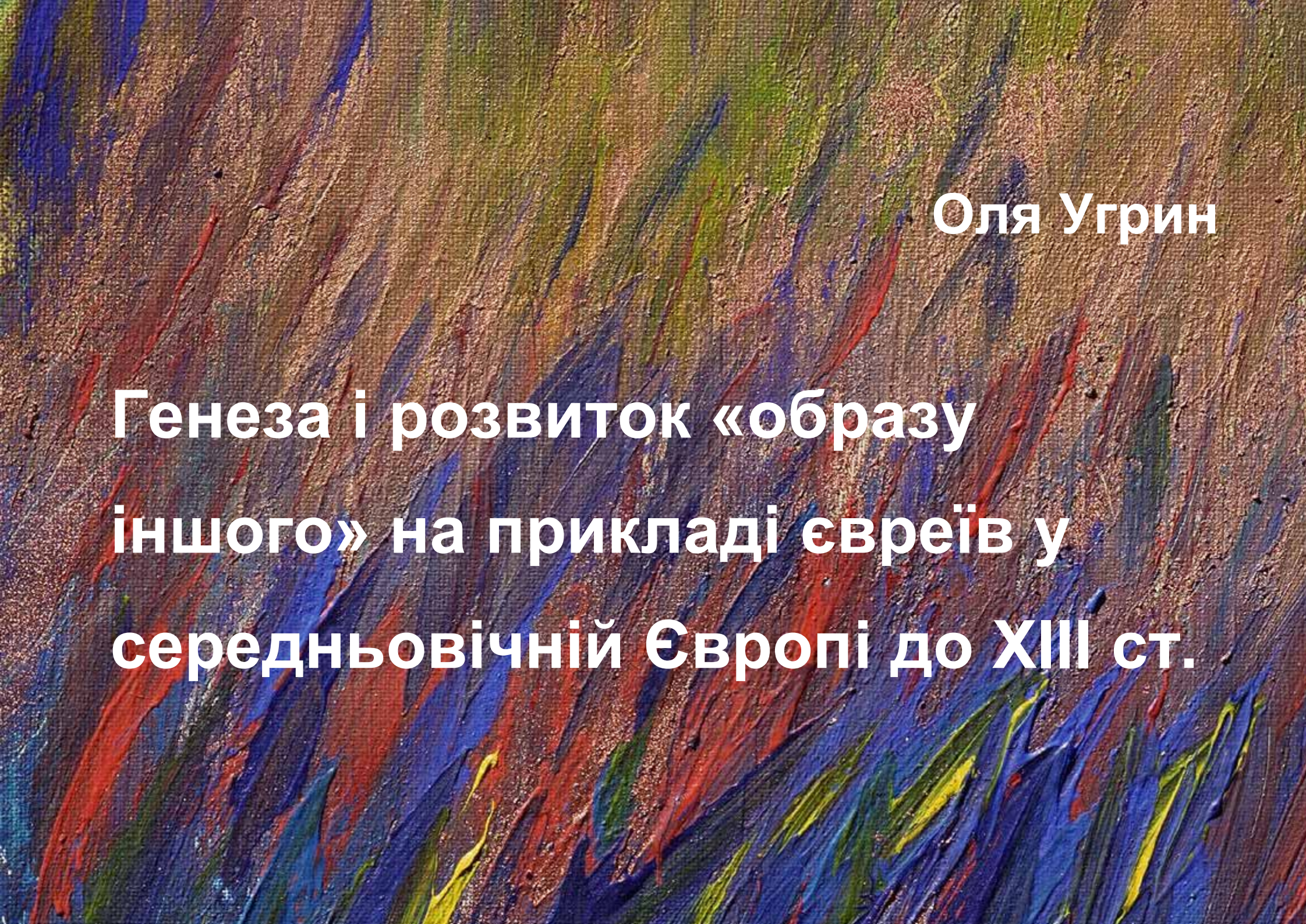
Особливо дивує стрімке перебирання західних ознак культури нашим суспільством. Почалось все із появою фаст-фудів, серед яких популярний американський заклад дешевого харчування Мак Дональдз «прижився» в свідомості українців на початках як рестораторський заклад. Зараз така тенденція сприйняття відходить.

Культура охоплює і моральні цінності людини, які вона виражає в мистецтві, в поведінці, в своїй діяльності і вчинках стосовно інших людей. Люди зараз сприймають духовний світ зовсім по-іншому. Дуже часто духовні цінності ототожнюються із матеріальними, звідки матеріальне виходить на передній план. Ознакою культури стає лише матеріальне багатство, а духовне – не таке й вже важливе. Що характеризує поширена фраза словами сучасної молоді: «Бабло перемагає зло!». Як бачимо, ставлення до грошей особливо сакралізується. Це не свідчить про те, що ставлення до грошей ніколи не було особливе, але сучасна людина швидше і якісніше може вирішити будь-яку проблему за допомогою грошей. Погодьтеся, що в радянській державі людина не могла купити знання, а якщо й могла, то це були ну дуже поодинокі випадки. Зараз це закономірність: всі про це знають, і всі про це мовчать.

Стосовно культури поведінки, то тут можна цілу книгу написати про зміни, які відбулись протягом ХХ – початку ХХІ ст. Найцікавіше ці зміни спостерігати на поведінці сучасної молоді, представницею якої я є, тому ці зміни і мене торкнулись. Мені

розказувала моя бабця про свою молодість... З цього екскурсу мені здалось, що люди колись (часів молодості моєї бабці 1933 роки) були дуже закомплексовані, та потім я подумала, що можливо ми без комплексів? Не маємо “ні стиду, ні совісті”? Дозволяємо дивитись іншим, як нас обнімають, цілують, не задумуючись, що це неприйнятно згідно правил поведінки у громадських місцях.

Інакше кажучи, бачимо, що культура сучасної людини в Україні настільки змінюється, що інколи хочеться сказати, що її нема! Міняються правила життя, а з ними міняється і духовний стержень діяльності людини, який репрезентує культура. Тішить те, що із розвитком техніки розвиваються і можливості людини, за допомогою яких вона здатна у різний спосіб самореалізуватись, проявити нові аспекти своєї духовної діяльності.

Оля Угрин

Гене́за і розвиток «образу
іншого» на прикладі євреїв у
середньовічній Європі до XIII ст.

Тенденція наділяти конкретними характеристиками інші суспільства, раси чи нації є давньою та поширеною. Люди, контактуючи з різними культурами, поведуться етноцентрично, тобто все, що відрізняється від домашніх традицій є «чужим», як своєрідна дивина, аномалія, унікум¹.

Євреї завжди сприймалися «чужими» у суспільстві, зрештою до XVIII ст., вони самі себе так позиціонували. За логікою визначення «образу іншого», те, що чуже, в уявленні людей дорівнює вороже, а тому, в цьому контексті, можемо спостерігати феномен «юдеоненависництва» або ж «католицького антисемітизму» протягом епохи Середньовіччя. Є кілька теорій юдеоненависництва і вони мають різноплановий характер:

1. Теорія «козла відпущення»: несприйняття було побічним ефектом інших базових соціальних та економічних проблем. Проблеми виникали не через євреїв, але євреї були зручними об'єктами звинувачень, тривоги і гніву.

2. Богословська теорія: юдеоненависництво було вираженням почуття образи не-євреїв за близькість єврейського народу з Богом. Бог обрав євреїв і це робило їх особливими в їхніх очах і в очах інших. Інші реагують на це великим гнівом.

Рання християнська ворожість до юдеїв виросла з язичницького антисемітизму. 25 % язичницьких письменників не любили юдеїв, вважали їх набридливими людьми, які споживали іншу їжу, витрачали час на суботу, вірили у безглузлого невидимого Бога і так далі. Проте найраніше та найважливіше католицьке звинувачення проти юдеїв було «христовбивці», про що читаємо у Святому Письмі: «Нехай його кров буде на наших головах і на головах наших дітей» (Мат. 27 : 25)

Протягом епохи середніх віків чітко бачимо відмінності у взаємному сприйнятті християн та юдеїв. Євреї вважали себе справжніми спадкоємцями Божої обітниці Аврааму. Не-юдеям важко повною мірою пережити те почуття, що переживає юдей, читаючи ці слова :

«Я виведу з тебе великий народ і поблагословлю тебе; та й зроблю великим твоє ім'я, а ти станеш благословенням. Благословитиму тих, що тебе благословляють, і проклинатиму того, хто тебе проклинає. Тобою всі племена землі благословлятимуться! (Бут. 12:2–3).

¹ Leerssen J. Imagology: History and method.- P. 17

Бо ти народ святий у Господа, Бога твого; тебе вибрав Господь, Бог твій, щоб ти був для нього вартісним народом поміж усіма народами, що на землі (Втор. 7:6).»

Християни, в свою чергу, наполягали на тому, що оскільки євреї відкинули Месію, Бог відвернувся від них і визначив новий народ, «язичників», для успадкування біблійних обітниць. Вони вірили, що юдеї є вічно проклятими доти, поки вони не покаються за тяжкий гріх і їхні страждання є доказом їхньої вини.

В християнській перспективі євреї жили серед них як видимий доказ торжества християнства, як вигнанці, покарані Господом за непростенний злочин. Соціальна відокремленість євреїв, їхній специфічний і сумнівний соціальний та економічний статус сприймалися як логічний підсумок існування ворогів та гонителів Ісуса.

Протягом епохи раннього Середньовіччя, християнський світ не виявляв ворожості до євреїв, що простежувалась в пізніших епохах. Завдяки переважаючому богословському розумінню євреїв як свідків істини християнства, вони займали добрі позиції і почували себе повноцінними членами суспільства. Такі ранньосередньовічні настрої були спричинені спадщиною античності і традиціями римського права, яке забезпечувало єврейську релігійну і культурну ідентичність.

Мирне співіснування між християнами і євреями продовжувалося протягом Каролінгської епохи і найяскравіше проявилось за правління Людовіка Благочестивого. Карл Великий визнавав релігійні традиції євреїв і заохочував комерційну діяльність. Їхня праця захищалася імператорським законодавством, їм гарантувалися права і привілеї на рівні з християнами, сюди відносилося навіть право відкрито навертати до своєї віри. Проте таке привілейоване ставлення спричинило реакцію серед єпископів, які видавали антисеврейські трактати з пропозиціями обмеження побудови синагог і усунення єврейських дітей.

Історики часто вказують на 1096 рік, коли хрестоносці замордували євреїв у Рейнланді, як осьовий рік, після якого євреї у християнській спільноті почали занепадати. Однак, на думку Л. Б. Глік, ціле XI ст. було осьовим часом, коли європейське суспільство змінювалося драматично, включно із єврейською ситуацією¹. Для християн зміни були соціальним та економічним прогресом, а для євреїв – навпаки. Іншими словами, як тільки життя почало покращуватися для християн, воно почало погіршуватися для юдеїв.

¹ Glick L. B., Abraham's Heirs: Jews and Christians in Medieval Europe. Syracuse University Press, 323 p. - P. 77

Ключовим в цій ситуації був економічний аспект: в XI ст. християни почали проявляти комерційну кмітливість, і, таким чином, витіснити єврейських купців з національних та міжнародних ринків. Результатом стало відведення євреям ролі лихварів, що виявилось гіршим нещастям, ніж можна було передбачити. Це пояснюється ставленням до грошей середньовічних людей. В уявленні тогочасного суспільства гроші були відходами, блювотинням, сміттям, і навіть гірше – сутністю диявола і кожен, хто мав з ними справу, був приречений на диявольське спотворення.

Розкриваючи «образ євреїв», варто звернутися до тогочасного наукового середовища. Інтерес до юдейської вченості виник у ранніх схоластів у зв'язку з розвитком біблійної екзегези, розквіт якої припадає на поч. XII ст. Ренесанс XII ст. був періодом великого розвитку жанру християно-юдейської полемічної літератури, частково як результат нового напрямку у тогочасному мисленні, збільшилася кількість християнських авторів, які цікавилися відмінностями між християнами та юдеями.

Результати такого зближення можна прослідкувати в «Діалозі» Петра Альфонсі (пом. 1110 р.), «Діалозі» П'єра Абеляра (1127-1132) і «Кузарі» Єгуда Галеві (пом. 1140 р.). Участь кожного з цих авторів у наростаючій конфронтації між юдеями та християнами висвітлює цінні погляди на аргументацію юдео-християнських дискусій XII ст.

Бернар з Клерво (пом. 1153 р.) – одна з найвидатніших духовних та історичних постатей XII ст., сприймав євреїв духовно сліпими, боговбивцями, рабами і первісним злом. Він писав: *«Євреї мусять нам завжди нагадувати, як наш Господь страждав»*.

Антиєврейське законодавство стало частиною вчення церкви лише після III Латеранського собору в 1179 р., із заборонами християнам служити євреям, що було значно розширено на IV Латеранському соборі в 1215 р. Згідно з його постановою, євреї повинні були носити значки і жити в певних районах міст.

Історія єврейських і християнських відносин у Середньовіччі традиційно розглядається як поступове руйнування єврейської свободи і незалежності, а також як ізоляція та підпорядкування євреїв. Від державного толерування та інтеграції у ранньосередньовічну добу, євреї остаточно були витіснені на маргінес суспільства, де їх часто турбували і залякували християнські церковні і політичні діячі. Прогресивне позбавлення прав юдеїв і зниження соціального статусу супроводжувалося зміною богословського і антропологічного

розуміння євреїв¹. Розвивався топос про євреїв як когось меншого за людину, відзначених конкретними фізичними характеристиками, і що найгірше – улюбленців диявола. До кінця Середньовіччя стереотипи про євреїв стали банальними, як і традиція відокремлення євреїв від християнського суспільства.

Насильство хрестоносців щодо євреїв у Рейнланді у 1096 р. було сигналом невідворотного погіршення відносин між юдеями і християнами. Відтоді починається досить інтенсивний процес демонізації євреїв. До того часу не було ідей про те, що євреї – це сатана. Після епохи хрестових походів в народній свідомості поняття «євреї» і «сатана» стали тотожні. Звідси випливає, оскільки сатана-ворог Ісуса, його слуги євреї – теж вороги, хоч це не мало жодної теологічної бази.

Прослідковується також переосмислення пасхальної жертви Ісуса: вороги Христа є також ворогами дітей, до яких Він звертався, тому в XIII ст. з'являються звинувачення у споживанні крові дітей в період Пасхи. Серед негативних стереотипів було також те, що євреї оскверняють гостію – Тіло Христа, оскільки вони вже раз познущалися над тілом Ісуса, вони робитимуть це знову.

Намагаючись знайти пояснення чому євреї були «іншими» у Середньовіччі варто згадати про корпоративність суспільства. Євреї, як окремий стан, безуспішно намагалися вбудуватися цю структуру.

Християнське ставлення до євреїв зазнало глибоких і драматичних змін протягом XI – XIII ст. Ключовим моментом в історії юдео-християнських відносин і початком середньовічної антисемітської традиції став кінець XI ст. Хоч випадки переслідування і ворожості до євреїв траплялися і до 1096 р., а саме з цього часу традиція ненависті до євреїв активно розвивалася.

В період політичної та економічної експансії та культурного відродження середньовічного суспільства євреї зіткнулися із зростаючою до них злобою. Їх соціальні та економічні можливості поступово звужувалися. Збільшувалася кількість правових обмежень, крім цього на юдеїв накладалися норми щодо одягу, поселення і праці.

Я підтримую думку більшості істориків, що саме Церква сформулювала негативний стереотип євреїв, що заклало основи до середньовічного антисемітизму і агресивної позиції щодо юдеїв, яка базувалася на диявольському образі еретика.

¹ Christian attitudes toward the Jews in the Middle Ages. Ed. by M. Frassetto. Taylor & Francis Group, 2007, 242 p. - P. XIII